

Rozebeke (Zwalm) en zijn ruitersprocessie: ontstaan en evolutie

Em. prof. dr. M. Debackere

Ten geleide

Enkele jaren geleden werd door het huidige gemeentebestuur het initiatief genomen om centraal in elk van de twaalf deelgemeenten van de fusiegemeente Zwalm een bronzen gedenkteken te plaatsen ter herinnering aan een kenmerkende activiteit of een geschiedkundig feit, typisch voor en historisch verbonden met deze deelgemeente.

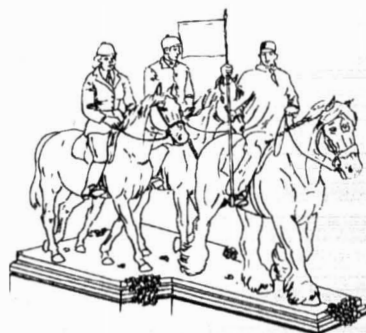
Afb. 1: Schild Zwalm

Afb. 3: Kaart
Rozebeke

Afb. 2: Schild
Rozebeke

Afb. 4: Silhouet
nieuw monument

Zo werden al in zeven van de twaalf deelgemeenten dergelijke gedenktekens onthuld. Alle dragen ze bij tot de grotere profilering van Zwalm als toeristische gemeente in onze mooie Vlaamse Ardennen en meer bepaald in de Zwalmstreek. Thans wachten nog vijf gemeenten op de realisatie van dit initiatief: Hundelgem, Paulatem, Rozebeke, St.-Blasius-Boekel en Sint-Maria-Latem. Nu is de keuze gevallen op Rozebeke, met zijn rijk historisch verleden en zijn opvallend architecturaal cultuurpatrimonium. In de lijn van de reeds gekozen en geplaatste kunstwerken voor de andere fusiegemeenten kon geen beter onderwerp gekozen worden dan de bekende ruitersprocessie, die reeds eeuwen plaatsvindt op de tweede zondag na het feest van Onze-Lieve-Vrouw-van-bezoeking, dat op 2 juli gevierd wordt. Die zou reeds bestaan hebben voor 1640.

Als toelichting bij deze keuze is het aangewezen in een eerste deel van dit artikel uitgebreid in te gaan op de geschiedenis van het ontstaan en de evolutie van deze processie. Dit artikel bevat een bondige geschiedenis van Rozebeke, onder meer van zijn naam, de indeling van zijn grondgebied, de bouw van de kerk en de historische gegevens rond het (miraculeuze) Onze-Lieve-Vrouwebeeld, en behandelt daarna zijn vermaarde ruitersprocessie of -omwegang in het kader van bepaalde zegeningen en wijdingen onder de vorm van processies en ommegangen. Er wordt ingegaan op het ontstaan van deze processies en ommegangen en meer bepaald van de Ruitersprocessie in Rozebeke met de eraan verbonden historische verhalen en vertelsels.

Daarna zal in een tweede deel de betrokkenheid van het paard geschetst worden, met name een beschrijving van de evolutie van het paard als wild paard uit de prehistorie tot het huidige huis- en werkdier.

Door de domesticatie en het kweken in kleinere, gesloten en geconcentreerde fokkenheden is de dreiging van ziekten en vooral het uitbreiden van besmettelijke ziekten zeer sterk toegenomen. Hierbij past een beschrijving van de meest voorkomende ziekten bij het paard en enkele andere huisdieren in het kader van de volksdiergeneeskunde. Bij elke ziekte werd een behandeling verwacht, hetzij curatief (genezend) met de in de oudheid bekende volksremedies en diergeneesmiddelen, hetzij preventief (voorkomend) door gebeden en beewegen.

Gezien het landelijke karakter van Rozebeke willen we voor de lokale landbouwbevolking en de residerende inwoners een bijdrage leveren over het historische verleden als een blijvend document voor latere geslachten. Dit is een uiting van respect voor ons cultureel erfgoed.

Geschiedenis schrijven over een onderwerp is een kwestie van compilatie en evaluatie van de betrokken gegevens, gesteund op bronnen

of documenten die een relaas geven van feiten en data. Het is niet alleen een kwestie van schrijven, maar ook van beschrijven. En hier beginnen meestal de problemen: de tegenstrijdigheden tussen de verschillende bronnen en hun interpretaties, de correctheid van de data, vooral wanneer men eeuwen terugkeert, de verwarring rond bepaalde gegevens. Geschiedschrijving vraagt dus een kritische benadering en die hebben we zoveel mogelijk trachten te eerbiedigen.

I. Het dorp Rozebeke, zijn kerk, zijn miraculeuze Onze-Lieve-Vrouwebeeld

1. Het dorp Rozebeke

Naam

De huidige naam Rozebeke blijkt door de eeuwen heen verschillende schrijfwijzen gekend te hebben. Soms stelt men verwarring vast met Westrozebeke in West-Vlaanderen, waar de slag tussen Filips Van Artevelde en het Franse leger (1382) werd geleverd. Het zou de eerste maal niet zijn in de geschiedschrijving dat de twee met elkaar verwisseld worden, onder meer in de fameuze Columbia Encyclopedia. In 1108 luidde de naam *Rosbecca* - in 1169 *Rosbeka* en in 1196 was dit *Rosebeke*. Volgens wetenschappelijke historische bronnen zou deze naam feitelijk een woordspeling zijn, (1) ontstaan uit het Germaanse *rausa* (riet) + *baki* (beek) Het toponymische element *roos* gaat terug op een Germaans woord voor 'riet' en wordt uiteraard veel aangekomen in de namen van, beken of rivieren of laaggelegen plaatsen in de buurt. De bewering dat de naam zou berusten op de woorden *roos* en *beek* - *de beek der wilde rozen* is historisch niet helemaal correct. (2) Zoals meermaals gebeurd is in de geschiedschrijving, worden de namen en verhalen vervormd in de spreektaal en zo overgenomen in de schrijftaal. De basisfout van vele eerdere amateur-historici ligt in het feit dat ze de toponymische bestanddelen van de namen in verband brengen met woorden uit de huidige taal en niet uit de taal van de tijd toen de naam ontstaan is. (3)

Wapenschild

Op 4 augustus 1818 werd het schild toegekend door de Nederlanders en op 7 december 1844 bekrachtigd door een Belgisch KB. Het toont op een blauwe (lazuren) achtergrond een gouden kerk, zoals ze er uitzag in het begin van de 19de eeuw, met een toren die twee kruisen en vaantjes draagt, zoals bij de huidige bouw (zie afb. 2). Op de voorgrond staat een beek afgebeeld in zilver en op de oevers staan enkele wilde rozelaars.

(1) Toponymisch Woordenboek van M. Gysseling

(2) Zie Dierickx en Persoons

(3) J. Van Keymeulen - schriftelijke mededeling

Ontstaan

Het ontstaan blijkt nauw verbonden te zijn met het bestaan van de St.-Pietersabdij in Gent. Gent beschikte over twee kort bij elkaar liggende benedictijnenabdijen, de St.-Pietersabdij of *Blandinium* en de St.-Baafsabdij, *Ganda* genoemd. De oorsprong van beide abdijen klimt op tot de tijd van de heilige Amandus (ca. 676).⁽⁴⁾

Dezelfde bron beschrijft uitvoerig de af- en toenemende rivaliteit die zou bestaan hebben tussen beide abdijen, onder meer omwille van hun bezittingen die nu en dan van eigenaar wisselden. Ook bepaalde gemeenten uit de huidige fusiegemeente Zwalm waren betrokken bij de geschiedenis van beide abdijen. Voor zover we uit de verschillende bronnen konden afleiden, bleek vooral de St.-Pietersabdij een dominante rol gespeeld te hebben bij de evolutie van de gemeente Rozebeke. In Dikkele bezat de abdij een goed. Tijdens de eerste helft van de 11de eeuw verwierf ze door ruil of door schenking Wijlegem, van waaruit een aantal verspreide bezittingen in die streek tijdens de 13de eeuw werden beheerd.⁽⁵⁾

Alle geraadpleegde bronnen zijn het eens dat in 1040 bisschop Odo Roborst schonk aan de St.-Pietersabdij.⁽⁶⁾ In 1108 bevestigde hij dat de abdij eveneens in het bezit was gekomen van vijf nieuwe kerken, waaronder Rozebeke. De geschiedenis van Rozebeke blijkt verbonden te zijn met die van de Baronie van Schorisse, gelegen in de kastelanijs Oudenaarde. De heerlijkheid Munkzwalm daarentegen behoorde tot de St.-Baafsabdij. Tot de baronie Schorisse behoorden Mater, St.-Kornelis-Horebeke, St.-Maria-Horebeke, St.-Blasius-Boekel, Zegelsem, Elst en Rozebeke. Schorisse werd de hoofdplaats. Van deze baronie waren de heren van Egmont meester tot aan de Franse Revolutie, zo bijvoorbeeld Lodewijk van Egmont in 1621. We beperken de geschiedenis van Rozebeke tot aan deze periode.

Beschrijving van het grondgebied Rozebeke

Tijdens ons speurwerk naar de geschiedenis van Rozebeke werd onze aandacht gevestigd op een zeer waardevol document dat een beschrijving geeft van het grondgebied van de gemeente Rozebeke. Dit document vermeldt op de voorpagina "EX CULTURA ABUNDANTIA" "Nieuwen Ommeloper der Prochie van Roosbeke - Deel van de Baronneye van Schoorisse, ressort Lande van Aelst - bij mij JACOBUS JOSEPHUS LECLER - geswooren landt meter - geadmitteert in den Raede van Vlaendren - geformeert in 1783".

Het bevat ongeveer honderdtwintig handgeschreven bladzijden aangevuld met dertien gekleurde en met sierlijk schrift beschreven kaarten op schaal, die telkens overeenstemmen met één van de dertien

(4) Zie Viaene-Awouters en Servais

(5) Zie Trio, Verhulst

(6) Zie Dierickx-Dewolf en Columbia encyclopedia

wijken waarin Rozebeke opgesplitst werd. Gezien de zeer waardevolle betekenis van dit document, dat als een voorloper van het huidige kadasterplan kan worden beschouwd, willen we in dit artikel een samenvatting geven van deze dertien beschreven wijken in de originele taal.

Eersten Wyck: genaemt den Groen Wyck:

“Beginnende verre suydt van de kercke aen den Boembeke Molen, komende desen wyk in sijn gehele met de oostsyde al crom ende draeyende langs de beke denaemt de Swalme met het Noordt eynde jegens de prochie van Bost, met de westsyde langst de groen ende twintigh voet straete ende met het suydt eynde aen de twintigh voet straete.” Deze wijk omvat 30 percelen en de samenvatting dat de oppervlakte *“dry daghwanden (1 daghwand of dagwand = 1/4 ha. of 250 a.), ende veerthien roeden (1 roede = 14 m² naer aftrek van voetweghen ende straeten)”* bevat.

Tweeden Wyck:

“Inhoudende het Meulandt, den Caeseman ende den Boonhof, in ’t geheele komende met het oost eynde ende noordtsyde aen de 20 voetstraete, met de suydtsyde ende west eynde zeer scherp jegens het geschee(d)t (grens) deser prochie ende de gonne (= grondgebied, kern) van Michelbeke.” Negenendertig (39) percelen staan uitgetekend in deze wijk met als deelgebieden *Meulandt, Boonhof, Weeden Ende ende Huyssteden Ende suydt van de kercke met een totale oppervlakte “beloopende in totaliteyt seshien bunderen (1 bunder was 0,83 à 1,43 ha, sedert 1820 1 ha.) twee daghwanden, dry roeden hemelsche breedde”*. De scheiding in het zuidoosten is het *geschee(d)t (grens) der prochieën van Roosbeke ende Michelbeke*, in het noordoosten bovenaan *den groenen wyck*, onderaan *het groot gemeene veldt beiden aen de 20 voet straete*, in het noordwesten *de kercke, Consienstede, Huyssteden ende Burcht*, begrensd door *de 20 voet ende 14 voet straete*, in het zuidwesten opnieuw *het geschee(d)t Roosbeke ende Michelbeke*.

Derden Wyck:

“Inhoudende een deel van den Bergh ende het Solleveldt. In ’t geheele komende met het oost eynde aen de Groen ofte Maegel(h)em strate, met de suydt syde ende west eynde aen de 20 voet straete, met de noordtsyde jegens de Roosbeke Cautere ende het Noorder deel Bergh.” Op de kaart staan 14 percelen aangeduid die over volgende deelgebieden gespreid zijn: *Deel Bergh, Huyssteden, Jap van Neerhem, Groot Gemeene Veldt en ’t Solleveldt*. Als oppervlakte staat vermeld *“Belooepende de totaliteyt van veerthien bunderen, twintigh roeden”*. Als scheidingsgrenzen worden aangegeven, aan de noordzijde *de sevenste wyck met het oost deel van Roosbeke Cautere, den vierden*

wyck met Bergh ende Magelg(h)emveldt, aan de westzijde de 20 voet straete met in den hoeck de Kercke, aan de zuidzijde den tweede wyck genaemt het Meulandt en aan de oostzijde den eersten wyck of Groen wyck met als scheiding de Groen ofte Magelg(h)em straete.

Vierden Wyck:

“Inhoudende den Bergh komende in ‘t geheele met de Noortsyde al crom ende draeyende jegens de Colpaert Meerschen ende Landen, met het West eynde aen de Camper weede, meyt de suydt syde langst den voet wegh aen d’Huysstede van Joseph Lebon tot aen de Cauwenborre straete ende met het oosteynde aen de Maegelg(h)em straete.” In totaal omvatte deze wijk 32 kadasterpercelen met als enig vermelde deelgebied Den Bergh. Ze omvatte *“de totaliteyt van acht bunderen, dry en twintigh roeden en half”*. Op de kaart staan volgende aangrenzende gebieden vermeld: *Aen de westsyde het Oost Deel van Roosbeke en Cauter die deel uitmaken van den sevensten wyck. Ten zuiden Bergh en Solleveldt uit den derden wyck; ten oosten de Groenen of eersten wyck en ten noorden de Colpaerts in den vijfden wyck.*

Vijfden Wyck:

“Inhoudende een deel van het Maeg(h)el veldt, de Colpaert ende de Camperweede. In ‘t geheele kommende met het noordt-oosteynde jegens het geschee(d)t deser prochie ende de gonne van Rooborst, met de noordtsyde jegens den Paerdencautere ende den hoek Biesme, met het westeynde aen de camperstraete ende met de suydsyde al crommende ende draeyende langst den voorgaanden wyck”. Als voornaamste deelgebieden worden vermeld *“Camper weede, Drooge weede, Cleinen Colpaert, Grooten Colpaert, Maeg(h)elgem Veldt ende Colpaerts Meerschen, beloopende een totaliteyt van twaelf bunderen, sesenveertigh roeden”*. Ze omvat 16 percelen. Op de kaart zelf staan volgende begrenzingen vermeld: ten noorden *de Paerdecauter in den sesden wyck en de Biesme*, met als scheiding *de los dreve Paerde Cauter*. Ten westen *Roosbeke Cauter in den Sevensten Wyck*, met als scheiding *de Camper straete*. Ten zuiden *Bergh ende Maeg(h)elgem Veldt in den vierden wyck; ten oosten de Groenen wyck of den Eersten Wyck* met als scheiding *het geschee(d)t der prochie van Roosbeke ende Borst ende de groen of maeg(h)elgem straete*.

Sesden Wyck:

“Inhoudende den Paerdecauter ende de Hoek Biesme komende in ‘t geheele met de suydt syde langst de Colpaerts, met het westeynde al draeyende langst den Biesme ende de twintigh voet straete, met de noordt syde jegens de prochie van Borst ende met het oosteynde wederom al draeyende jegens de voornoemde prochie.” Op de kaart die deze wijk illustreert staan 23 percelen uitgetekend met *“de totaliteyt van derthien bunderen en acht en ‘t negentig roeden”*. De begrenzing aan

de westzijde bestaat uit *den sevensten wyck met de twintigh voet straete* als scheiding. Aan de zuidkant ligt de *Grooten Colpaert in den vijftenden wyck* en de scheiding bestaat uit de *dreve paerde cauter*. De oostzijde grenst aan het *geschee(d)t der prochie van Roosbeke ende Borst*. Als voornaamste deelgebieden worden vermeld: *de Biesme* en *den Paerden Cauter*.

Sevensten Wyck:

"Inhoudende den Onder den Biesme ende het Oost Deel van den Roosbeke Cautere komende in 't geheele met de oost syde jegens den voorgaenden wyck, de Camper weede ende de Camper straete tot voor d'hofstede van Joseph Wymeersch, met het suydt eynde aen het Solle Veldt, met de west syde langst de twintigh voet straete ende met het noordt eynde aen den Paerde Cautere." De kaart geeft 25 percelen weer waaronder *"het Deel Onder den Biesme, het oost deel Roosbeke Cauter ende Cauweborrestraat met een totaliteyt van negen bunderen en acht en twintigh roeden"*. De begrenzing bestaat noordwaarts uit *den Paerden Cautere in den zesden wyck*, zuidwestwaarts *Roosbeke Cauter in den achtsten wyck ende de twintigh voet straete*. Zuidoostwaarts is er 't *Solleveldt in den derden Wyck met ene kerckeweg (voet wegh)*. Noordoostwaarts liggen *de Colpaets Bosschen, de Camper Weede in den vijftenden wyck* met als scheiding *de los Paerde Cauter ende de Camper of Cauwenborre straete*.

Achtsten Wyck:

"Inhoudende het West Deel Roosbeke Cautere komende in 't geheele met de noord-west syde jegens Nederwijckhuys ende het geschee(d)t deser prochie ende de gonnevan Borst, met de noord-oostsyde aen de twintigh voet straete ende met de westsyde langst de doncker straete aldus zeer scherp loopende langst de voorsyde doncker straete aen Nederwyckhuys." Op de kaart staan 41 percelen uitgebeeld met op de noordoosthoek op perceel nr. 41 de afbeelding van een windmolen. Deze wijk blijkt uit één geheel te bestaan, namelijk *"West Deel - Roosbeke Cautere"* met een *"totaliteyt van elf bunderen, één daghwant, dry en twintigh roeden"*. De begrenzing bestaat noordwaarts uit *het geschee(d)t der prochieën van Roosbeke ende Borst - de Paerde Cauter uit den zesden wyck*, westwaarts *de Nederwyckhuys Cauter in den negensten wyck*, oostwaarts *het Oost Deel Roosbeke Cautere in den sevensten wyck* met als begrenzing *de 20 voet straete*, en zuidwaarts *het geschee(d)t met de Doncker Straete*.

Negensten Wyck:

"Genaemt den Nederwyckhuys. In 't geheele komende met het noordt eynde ende de oostsyde aen het geschee(d)t deser prochie ende de gonne van Borst, met het suydt eynde aann den Roosbeke Cautere ende met

de westsydeal crom ende draeyende langst de 20 voet straete.” Volgens de kaart bestaat zij uit 15 percelen *“beloopende de hemel(sche) breedde tot acht bunderen, vierensestig roeden”*. Wat de betekenis is van *“hemel(sche) breedde”* konden we niet achterhalen. Ze bevatte maar één enkel deelgebied *“Nederwyckhuys Cauter”* en vertoonde de volgende begrenzungen: noordwestwaarts *het geschee(d)t van St. Blasius-Boucle ende Roosbeke, de 20 voet straete ende het geschee(d)t der prochiën van Roosbeke ende Borst*. In de hoek van deze beide grenzen staat *een capelle met 2 bomen* afgebeeld. Zuidwestwaarts *het Hoogh Wyckhuys Cauter in den thienden wyck*, zuidoostwaarts *den achtsten wyck* en noordoostwaarts *het geschee(d)t der prochiën van Roosbeke ende Borst*. Binnen het deelgebied *Nederwyckhuys Cauter* staat ook nog vermeld *den Burcht*.

Tienden Wyck:

“Genaemt Hoogh Wyckhuys komende in ’t geheele met het oosteynde ende de noordsyde aen de twintig voet strate, met de suydtsyde al crom ende draeyende langst het Dal Veldt Ende, met het westeynde aen eenen los ofte straete tusschen desen wyck ende de Visseghem Cautere liggend.” Volgens de bijgevoegde kaart bestaat deze wijk uit 34 percelen *“beloopende de totaliteyt van drthien bunderen, dry daghwanden, negenendertigh roeden”*. De kaart vermeldt één enkel deelgebied *Hoogh Wyck Huys Cauter* en het is noordwestelijk begrensd door *het geschee(d)t der prochiën van Roosbeke ende St Blasius-Boucle*, zuidwestelijk door *de Visseghem Cauter in den derthienden wyck*, zuidoostelijk *het Dal Veldt in den twaalfden wyck*, noordoostelijk *Nederwyckhuys in den negenden wyck Consienstede in den elfsten wyck* en gescheiden door *de ommeganckstraete ende de donckerstraete*. Halfweg deze scheidingstaat op perceel 7 de afbeelding van een kapel en de tekst *“Onze Vrouwe ter Linden”*. Dit is zonder twijfel de huidige kapel met de Vijf Linden

Elfsten Wyck:

“Inhoudende de Consienstede ende d’Huyssteden daer onder besloten langst de oostsyde door de Donckerstraete, langst de suydtsyde door de twintigh voet straete ende langst de westsyde door d’Ommeganckstraete.” Volgens de toegevoegde kaart omvatte deze 14 percelen en bevatte ze de deelgebieden *Consienstede ende Huyssteden Noordt van de Kercke* met een oppervlakte *in Hemel(sche) breedde van 4 bunderen, dry daghwanden en seventhien roeden en half*. Ze was begrensd aan de zuidwestzijde door *het Dal Veldt ende d’Huyssteden Dal in den twaalfden wyck met de Ommeganckstraete als geschee(d)t*. Aan de zuidoostzijde door *Meulandt in den tweeden wyck met als geschee(d)t de 14 voet straete ende de 20 voet straete*. Langs de noordzijde door *Westdeel Roosbeke Cauter in den achtsten wyck ende geschee(d)t*

door de Doncker Straete. Naast Consienstede staat ook vermeld "Kerck=Veldeken" met daarin de kerk in het uiterste oostpunt.

Twaalfsten Wyck:

"Inhoudende den Burcht - het Dal Veldt ende d'Huyssteden Dael Onder - komende in 't geheele met de suydtsyde langst de veerthien voet straete, met het west eynde langst den los van den Visseg(h)em Cautere, met de noordtsyde al crom ende draeyende langst den Hoogh wyck Cautere ende met het oost eynde aen de ommeganckstraete". De toegevoegde kaart vermeldt 43 percelen behorende tot de deelgebieden *Huyssteden ende Weeden onder den Dal, den Burcht en Dal Veldt* met een "totaliteyt beloopend in hemel(sch)e breedde veerthien bunderen, één daghwant, negen en veertigh roeden". Volgende begrenzing wordt weergegeven: noordwestelijk *Hoogh Wyckhuys Cauter in den thienden wyck* - zuidwestelijk *de Visseg(h)em Cauter in den derthienden wyck* - zuidoostelijk *den Boon Hof, Burcht ende Meulandt in den tweeden wyck en het geschee(d)t Roosbeke ende Michelbeke* - noordoostelijk *Consienstede in den elfden wyck* met als *geschee(d)t de ommeganckstraete*. Als deelgebieden worden vermeld: *Dal Veldt, Saevel Gat, den Burcht en Huyssteden onder den Dal*.

Derthienden Wyck:

"Derthienden ende laatsten wyck der prochie Roosbeke genaemt den Visseg(h)em Cauter komende met het suyd eynde aen de veerthien voet straete, met de westsyde aen de prochie van Michelbeke, met het noordt eynde aen de twintig voet straete ende met de oostsyde aen den los van desen cauter." Volgens de kaart bevat ze slechts één deelgebied, "Visseg(h)em Cauter", opgesplitst in 21 percelen "beloepende de totaliteyt in hemelsche breedde tot acht bunderen, één daghwant, één en 't negentigh roeden aelsterse maete". Deze wijk wordt begrensd in het noorden door: *de Hoogh Wyck Huys Cauter in den thienden wyck*. In het noordwesten: *geschee(d)t met St. Blasius-Boucle deur de 20 voet straete*. In de hoek staat de figuur van een windmolen met tekst: "Molen te Spyte". In het zuidwesten is er *het geschee(d)t der prochieën Roosbeke met Michelbeke* en in het zuidoosten ook.

Spijtig genoeg was het wegens technische en juridische gronden onmogelijk deze kaarten in beeld te brengen in dit artikel. Blijkbaar zullen door de gemeente de nodige stappen gezet worden om toch afdrukken ervan te bemachtigen om er de archieven van de gemeente mee te verrijken. Het is wellicht een interessant onderwerp voor een licentiaat geschiedenis om een vergelijkende studie te maken tussen deze landkaart en het huidige kadasterplan om te achterhalen in hoeverre de toenmalige benamingen van de straten en de wijken nog terug te vinden zijn.

De kerk

Voor een complete beschrijving van de kerk, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw verwijzen we naar Dhaenens. De datum van de eerste bouw situeert zich vermoedelijk in het begin van de 11de eeuw, maar zekerheid hierover hebben we niet. In de *Gids voor Vlaanderen* (VAB) wordt zelfs de 12de eeuw vermeld. Volgens Persoons zou het kerkje van Wijlegem nog voor dat van Rozebeke gebouwd zijn, namelijk tussen 860 en 970. Ook Sanderus in *Flandria illustrata* treedt dit standpunt bij. In elk geval blijkt de bouw van de kerk verband te houden met de schenking van bisschop Odo aan de St.-Pietersabdij in 1108. Voor 1040 stond op het grondgebied van Rozebeke enkel een kapel ter ere van Sint-Bartelomeus, die als bidplaats fungeerde tot de St.-Pietersabdij er zelf een kerk bouwde.⁽⁷⁾

Oorspronkelijk was het een éénbeukig Romaans kerkje.⁽⁸⁾ Toen in 1164 de St.-Pietersabdij aan de kerk een Onze-Lieve-Vrouwebeeld schonk, waaraan nadien nogal gauw miraculeuze eigenschappen werden toegeschreven, bleek de kerk te klein te zijn voor de groeiende toeloop van bedevaarders en werd er een ruimere kerk opgericht, die later zelfs de naam Kathedraal van de Zwalm kreeg. In de daaropvolgende eeuwen werd ze meermalen uitgebreid en herbouwd.⁽⁹⁾ In zijn rapport van 1923 is de Dendermondse architect Van Severen van mening dat er weinig gebouwen zijn, waaraan iedere eeuw, ieder tijdvak zoveel heeft bijgedragen als aan de kerk van Rozebeke.

De miraculeuze verschijningen begonnen reeds bij de bouw van de eerste kerk. Rozebeke heeft een heuvelachtig reliëf met als hoogste punt de plaats waar thans de Vijf-Linden-Kapel staat, die neerkijkt op een langzaam hellend landschap of de vallei. Op deze hoogte, Wijckingscauter, of is het Wyckhuyscauter zoals vermeld is in de beschrijving van het grondgebied Rozebeke, door landmeter Lecler onder de negensten wyck (zie hoger) gelegen op ongeveer een kwartier van Wijlegem, begint de *sterkte van Wyckhuuse* (d.i. een versterking). Deze laatste blijkt de naam te zijn van een adellijke of althans gegoede familie, waarvan zelfs nog afstammelingen naam hebben gemaakt in de Waregemse dorpspolitiek in de 15de - 16de eeuw tijdens het Ancien Régime.⁽¹⁰⁾ De bewoners van de heuvel bleken tot de meer gegoeden te behoren, die van de vallei tot de laten en lijfeigenen, die aan bijgeloof verslaafd waren. Aldus ontstond tussen deze beide groepen een onenigheid over de juiste bouwplaats van de nieuwe kerk.

Op de voorgestelde plaats in de vallei lag een vlasveld, in de nabijheid van een bron. Daarom wilden de tegenstanders (misschien de eigenaars van deze gronden) de kerk op de heuvel plaatsen. Men kon toch geen veld ongerijpt vlas opofferen voor de bouw van een kerk en dus

(7) Zie Dierickx

(8) Zie Dewolf

(9) Zie Dhaenens

(10) Zie Benoit

zou men nog een tijd wachten tot het vlas gerijpt was. Toen zou een soort mirakel gebeurd zijn: als bij wonder was het vlas op één nacht gerijpt en gesleten. Dit werd als een teken van de hemel aangezien en niemand twijfelde nog aan de juiste inplantingsplaats. De kerk zou in de vallei worden gebouwd. Aldus de legende.⁽¹¹⁾ Tot voor kort zou er in de kerk nog een klos (van dit) vlas te zien geweest zijn en ze werd in de jaarlijkse ommegang meegedragen. Hierop werd later dan ook Onze-Lieve-Vrouw aangeroepen tegen de brand van het vlas en offerden de boeren soms een bundel vlas. Nadien werd nog weinig vlas geteeld in de streek en daardoor verdween geleidelijk de aanroeping van Onze-Lieve-Vrouw tegen de vlasbrand. Mogelijk bezit deze legende wel, zoals meestal, een grond van waarheid. Ze is vermoedelijk de volkse weergave van een geschil tussen de heer van Wyckhuysse, wiens domein op de hoogte lag en de St.-Pietersabdij te Gent, die het patronaat van de kerk uitoefende.⁽¹²⁾

Er bestaat evenwel nog een tweede legende. Aanvankelijk was het grondgebied van Rozebeke één bos, bewoond door heidenen. Deze vereerden in hun bijgeloof, in een deel van het bos, *het heilig woud*, Thor - de beschermer van de paarden - aan wie men daarom paarden offerde. Men vereerde er tevens de liefdesgodin Frea. Haar beeld was opgehangen aan een eik, aan de voet waarvan een bron ontsprong, die overgroeid was door rozen.⁽¹³⁾ Bij de schenking van Wijlegem aan de St.-Pietersabdij tijdens de eerste helft van de 11de eeuw, daarop gevolgd in 1108 door deze van Rozebeke, kwamen de paters benedictijnen van de Blandinusberg van Gent als eerste geloofspredikers van deze streek naar Wijlegem en verder naar Rozebeke. Hun eerste bedoeling was deze heidenen te kerstenen. Over de juiste periode van hun aankomst konden we geen voldoende geloofwaardige informatie terugvinden. Wel wordt vermeld dat de abdij in 1164 een Onze-Lieve-Vrouwebeeld geschonken heeft en wellicht is van dan af de kerstening begonnen.

Het (miraculeuze) Onze-Lieve-Vrouwebeeld

Nogal vlug bleek de bedoeling van deze paters te zijn, de verafgoding van Thor en Frea te vervangen door de aanbidding van het Mariabeeld, dat in de nabijheid van de heidense bron aan een eik opgehangen werd. Dit beeldje vertoonde blijkbaar veel gelijkenis met het beeld dat aanwezig was in de abdij op de Blandinusberg. Waarschijnlijk stond die boom bij of op de plaats waar later de kerk gebouwd zou worden. De afgodenbeelden werden verwijderd en de predikers hebben de heidense motieven vervangen door christelijke. Op die manier zou deze eerste primitieve bidplaats, waarrond de nieuwe christenen hun hutten bouwden, de plaats van inplanting geworden zijn van een kerk, waarvan de bouw gesitueerd werd tijdens

(11) Zie Dierickx en Persoons

(12) Zie Dhaenens

(13) Zie Persoons

de 11de - 12de eeuw. Daar werd door de predikers de basis gelegd van het latere geloofsleven: zoals men eertijds aan Thor de bescherming over paarden afsmeekte, deed men het thans aan de Moedermaagd. De aanroeping tegen de duivel werd zelfs ingevoerd om de eerbied voor Thor en Freya te vernietigen en Thor werd vereenzelvigd met de duivel en de vijand van de paarden. Deze Mariaverering bleef niet beperkt tot het dorp zelf, maar breidde zich uit tot een ware bedevaart, die aanleiding gaf tot het vergroten van de kerk. ⁽¹⁴⁾ Over de ouderdom van deze Onze-Lieve-Vrouweverering zijn geen juiste gegevens bekend maar Du Castillon schrijft in 1938: "onheuglijk is daer hare verering die duizend jaar oud kan zijn" (weliswaar blijkt het beeld pas in 1064 geschonken te zijn). De vervanging van de afgodenverering door de Mariaverering zou door de naam Rozebeke misschien wel de aanleiding geweest zijn om Onze-Lieve-Vrouw tegen roos aan te roepen. ⁽¹⁵⁾ Het is een voorbeeld waarbij de naam van de ziekte positief geassocieerd wordt met de naam van de gemeente. ⁽¹⁶⁾

Van der Linden vermeldt zelfs dat gemeenten uit de omgeving het beeld inhuren. Aldus staan in de kerkarchieven van 1601 Strijpen en Munkzwalm als huurders vermeld. Zo zou rond 1650 een besmettelijke ziekte, vermoedelijk de pest, de hele streek van Midden-Oost-Vlaanderen geteisterd hebben, bij zover dat in 1660 de pastoor van St.-Lievens-Esse de toelating kreeg om het miraculeuze beeld in een smeekprocessie op zijn parochie mee te dragen. Sindsdien noteerde men geen enkel slachtoffer meer. In verband met de processie te St.-Lievens-Esse doet het volgende verhaal de ronde. Een man zou uitgeroepen hebben: "Moeke van Rozebeke is daar - 't zal wel gedaan zijn met de peste". De pest hield op, maar de spotter werd gestraft. Hij stierf nog dezelfde dag.

Acht jaar later herhaalde zich hetzelfde in de streek van Zottegem, Opbrakel en Ninove. De archieven van de kerkfabriek van Zottegem geven letterlijk weer: "*De pest hield op nadat van Roosebeke het beeld van O.L. Vrouw was aangebracht en hetzelfde negen achtereenvolgende dagen in processie rond de Merkt gedragen en den 2den Juli weder gedragen en in die tussenruimte van meer dan 6 weken is niemand gestorven*". Blijkbaar is het aloude, door de abdij geschonken beeld, niet bewaard. Mogelijk is het door ouderdom vergaan, of vernield tijdens de godsdienstoorlogen. ⁽¹⁷⁾ Het bleef wel afgebeeld op de affiches en op de bedevaartvaantjes die in de ommegang gedragen werden (zie verder).

Door De Vleeschauwer werd in de periode van 1948 volgende beschrijving gegeven van het beeldje: "*Het miraculeuze beeldje staat onder een baldakijn met 4 kolommen in Barokstijl -boven het baldakijn staat een korfje rozen. O.-L.-Vrouw houdt op de linkerarm het kindje Jezus en in de rechterhand een zilveren scepter. Zij draagt een*

(14) Zie Persoons

(15) Zie De Vleeschauwer

(16) Zie Du Castillon

(17) Zie Dhaenens

blauw kleed, rode mantel, witte kanten sluier en een zilveren kroontje. Over de rechterhand hing vroeger een rozenkrans waaraan de gelovigen geneeskundige kracht toeschreven. Deze rozenkrans is nu vervangen door een kleine witte paternoster.⁽¹⁸⁾ Blijkbaar zou bedoelde rozenkrans niet meer aan het beeld hangen, maar in de sacristie bewaard worden.” Dit kon echter niet bevestigd worden door de huidige pastoor Ghyselen.

Over deze rozenkrans staat bij De Vleeschauwer het volgende verhaal van de toenmalige pastoor Pieyns: *“Het schijnt, zo beweerde de pastoor, dat jaren geleden eens een man zoveel bloed langs de neus verloor dat men voor zijn leven vreesde. Ten einde raad zou men bedoelde rozenkrans uit de kerk gehaald hebben en hem op het hoofd van de man gelegd hebben. Terstond hield het bloeden op. Sindsdien hebben de gelovigen altijd een bijzondere verering voor dezen rozenkrans gehad. Rond Pasen van dit jaar (1948 - aldus Pastoor Pieyns) heb ik hem meegegeven naar Elst voor een vrouw die de vloed had. Ook deze werd genezen. Natuurlijk geven we hem slechts mee aan personen die wij goed kennen. Wanneer vreemde personen ernaar vragen, dragen wij hem persoonlijk bij de zieke. Het gebeurt echter niet dikwijls meer.”*

Na de bedevaart tegen de brand in het vlas verdween nu ook meer en meer de devotie i.v.m. de pest, zodat Rozebeke in de eerste plaats en bijna uitsluitend bekend bleef als bedevaartsoord tegen de roos (zie verder). Vroeger werd zelfs de H. Macharius samen met O.-L.-Vrouw aangeropen tegen de pest. De kerk beschikt alleen over een relikwie van deze heilige.

Boven de bron, die zich in de nabijheid van de kerk bevond en waarvan de pelgrims het water dronken en er zelfs een flesje van mee naar huis namen om er het zieke en door roos aangetaste lichaamsdeel mee te wassen, werd door het gemeentebestuur na de Eerste Wereldoorlog een gedenkteken opgericht van de Gentse beeldhouwer Sinia met de beeltenis van Onze-Lieve-Vrouw om haar te danken voor de 28 parochianen die als soldaten behouden van het front teruggekeerd waren. Op de voet van het monument werd volgende tekst gebeiteld: *“Gij die aan deze bron vereerd, het heidenvolk hier hebt bekeerd, verhoor nu mij die voor U kniel, sta steeds mij bij en red mijn ziel”*. Ditzelfde gebed werd overgenomen op de voorzijde van het beeldje dat daarna werd verspreid. Op een ander zantje staat het *“Gebed ter verering van O.L.Vrouw van Rozebeke”* afgedrukt (afb. 5). Dit gebed luidt als volgt: O Maria, Moeder der Zaligmaker, bij 't dankvol herdenken der ontelbare gunsten en genaden, welke gij ten allen tijde zoo mild uitdeeltet aan al wie, ter genezing van kwalen en ziekten, U in 't heiligdom van Roosebeke aanriepen,, komen wij met een vurig en kinderlijk betrouwen tot U: wij bidden U, wij aanroepen

(18) Het verschil tussen een paternoster en een rozenkrans bestaat hierin dat de eerste 5 tientjes bedraagt, de tweede 3 x 5 tientjes)

U: O beste der moeders, wil genadig op ons neerzien en ons aanhoren. Laat ons, O Koningin des hemels, een weinig putten aan de onuitputtelijke bron van gratieën, waar gij de bewaarster en uitdeelter van zijt. Bekom ons een vast en levendig geloof, eene onwankelbare en kinderlijke hope, een vurige liefde - mogen wij Jezus en U steeds meer en meer beminnen - mogen wij getrouw Uw moederlijk voorbeeld van deugd en godsvrucht naleven en mogen wij, O onze goede Moeder door U in alle onze noodwendigheden geholpen worden - en mogen wij door U geleid komen bij God, onzen Vader in den Hemel en Hem met U en alle Heiligen, en Gelukzaligen loven en danken in eeuwigheid. Amen. Dit zantje (zie afb. 5) werd gedrukt in de Abdij van Averbode in 1910. De voorzijde van dit zantje werd door De Vleeschauwer als volgt beschreven (weergegeven in de oorspronkelijke taal): "Vooreerst staan enkele huizen en de met vlaggen versierde kerk van Rozebeke afgebeeld. Daarboven wolken, waarin drie klokken zweven. Op het kerkplein wemelt het van mannen, vrouwen, kinderen en ruiters te paard met vaantjes. Op de voorgrond liggen rozen gestrooid, in de rechter bovenhoek bemerken we in een cirkel het beeld van O. L. Vrouw met het kindje Jezus waarrond deze aanroeping: O(nze) L(ieve) Vrouwe van Rozebeke b(id) v(oor) o(ns). Rond de cirkel hangt de miraculeuze rozenkrans. Of er echter aan dit beeld mirakelen mogen toegeschreven worden is zeer dubieus. In vroegere tijden werden nogal dikwijls wondere genezingen en aanhoorde gebeden of verzuchtingen als mirakelen afgeschilderd, terwijl ze met de huidige kennis en evolutie van de wetenschap als niet alledaags maar toch als banaal beschouwd kunnen worden. Feitelijk konden we nergens, ook niet bij de kerkelijke overheid, substantiële gegevens terugvinden die de term *mirakel* wettigen.

Tijdens ons opsporingswerk werd ons een document bezorgd, waarin de levensbeschrijving gegeven werd van Pater Pierre Regniers (1903-1997), een jezuïet, geboren te Gent. Daaruit citeren we: "*Het kind was amper tweeënehalf jaar oud. Halfweg maart 1906 krijgt het koorts. Een maand later breekt de ziekte door. Dokter De Stella, professor aan de universiteit, specialist neus-keel-oren stelt de diagnose erysipèle à clochettes (belroos). Medio mei is de toestand hopeloos. De Stella licht de ouders voorzichtig in: ze moeten zich op het ergste voorbereiden. Als geen menselijke hulp meer kan baten, beslissen de ouders iets bijzonders te ondernemen. In Rozebeke, een dorp tussen Zottegem en Oudenaarde, wordt Maria aangeroepen tegen de rooze. Op een woensdagochtend gaan vader en zijn twee zoontjes van resp. 15 en 8 op beeweg ondanks het barslechte weer. Rond 9 uur steekt vader een kaars aan voor het Mariabeeld. Bij hun thuiskomst treffen ze een totaal omgeslagen toestand aan. Kleine Pierre heeft, voor het eerst sinds zes weken, te drinken gevraagd. Wat blijkt? De plotselinge kentering is ingetreden op het eigenste ogenblik dat de bedevaartgangers*

Afb. 5: Zantje met het "Gebed ter verering van O.L.Vrouw van Rozebeke"

hebben gebeden en de kaars opgestoken. Dezelfde dag, rond 16 uur, komt de arts om het overlijden vast te stellen. "De kleine is naar de hemel?," vraagt hij meelevend. "Nee dokter, hij praat en drinkt". "Niet te geloven". De man van de wetenschap snapt er geen snars van. Hij kan alleen maar constateren dat het gevaar geweken was tegen alle normale verwachtingen in".

Voor zover dit vertelsel. Over het al of niet 'miraculeuze' moet men hier niet argumenteren. Elke lezer oordeelt voor zichzelf. Het toont alleen maar aan hoe diep de volksdevotie ingeworteld kan zijn, zelfs bij personen met een vorming.

In het tweede deel van deze bijdrage over Rozebeke en zijn ruitersprocessie zal worden beschreven dat de therapie van ziekten bij mensen uit twee opties bestond, namelijk de curatieve met geneesmiddelen, maar daarnaast ook de volksdiergeneeskunde, die hoofdzakelijk bestond in een toevlucht tot heiligen en bovennatuurlijke krachten onder de vorm van bedevaarten, processies en ommegangen. Hieronder willen we een relaas geven over het ontstaan, het bestaan en de evolutie van processies, ommegangen en bedevaarten om uiteindelijk concreet over de ruitersomweg in Rozebeke te berichten.

2. Paardenomwegingen en paardenprocessies: de ruitrommegan in Rozebeke. Ontstaan en evolutie.

Ommegangen: cultureel-historische achtergronden en evolutie

In zijn goed gedocumenteerde bijdrage *Ommegang - Circumflexion* geeft Top een bondige samenvatting van de cultureel-historische achtergronden en de evolutie van de ommegangen. Bij het lemma *omwegang* lezen we in Van Dale “het rondgaan als rite”. *Kerkelijke processie* betekent “het rondgaan met het Allerheiligste”. Processies hebben blijkbaar diepe en vaak emotionele sporen in het collectieve geheugen nagelaten. Ondertussen zijn de meest bescheiden processies geruisloos uit het straatbeeld verdwenen. Alleen bepaalde monumenten uit de volkscultuur, zoals de Brugse Bloedprocessie en de Veurnse Boeteprocessie, hebben, dankzij hun grotere toeristische weerslag, kunnen overleven. Door Celis wordt de vraag gesteld “Is er wel in de steden zowel als in de dorpen, een godsdienstige plechtigheid die meer belangstelling verwekt bij ons volk, dan de jaarlijkse processie?”. Ommegangen verwijzen naar oeroude collectieve uitingen van religieuze aard. Reeds in de Oudheid vonden dergelijke plechtigheden plaats. De mensen waren zich toen immers ook al bewust van hun nietigheid, kwetsbaarheid en onmacht. Vandaar dat ze zich massaal op weg begaven en zich richtten tot hun godheid of zijn afgevaardigde heilige om hen te eren, hetzij om diverse redenen zijn zegen af te smeken, zoals voor de vruchten der aarde, het afweren van rampen en ziekten. Vanaf 313 met het edict van Milaan, genoten de christenen godsdienstvrijheid en konden ook zij dergelijke optochten organiseren. Dit gebeurde met de opgraving van de stoffelijke resten van die bepaalde personen. Daarop volgde de plechtige overbrenging van de resten naar een kerk of heiligdom. Dit is volgens Top de oudste vorm van processie. Later gebeurde de processie met de relikwieën van een heilige, die in een bepaalde kring het gebied afbakende dat hij of zij verwacht werd te beschermen. Aanvankelijk was dit een zuivere religieuze bedoening.

In de rooms-katholieke kerk ontstonden verschillende soorten processies die alle openden met het dragen van het kruis. Aldus werden processies openbare belijdenissen van geloof: men noemt ze liturgische processies. Naast deze liturgische processies bestonden ook buitengewone of votieve processies. Ze hadden occasioneel plaats, bijvoorbeeld om dank te zeggen of om een bijzondere tussenkomst van God of een bepaalde heilige af te smeken. Ze waren dus niet verbonden aan een vast kalenderschema.

Verder naar Top verwijzend, kreeg een ommegang, in afwijking van een traditionele processie, ook nog een andere invulling. Zo sprak

men van *de ommegang doen of gaan*. Dit kon in groepsverband gebeuren of individueel. De *ommegang doen* betekende concreet dat men de verschillende kapelletjes of staties bezocht langs een vooraf uitgestippelde weg en volgens een welbepaalde volgorde, vaak in een landelijke omgeving. Hier kwam eerder zelden het processiekruis of een heiligenbeeld of een reliekschrijn aan te pas. In de loop der eeuwen maakten de processies een grondige evolutie door, enerzijds door een uitbreiding van strikt religieuze elementen, anderzijds door het toevoegen van bijvoorbeeld beelden en geschilderde en gestoffeerde wagens. Zo ging de realisatie van de ommegang gedeeltelijk over in de handen van kunstenaars zoals schilders, beeldhouwers en toneelspe- lers. Processies en ommegangen evolueerden zo steeds meer naar profane kijkstukken die geregisseerd werden en naarmate de tijd vorderde steeds meer door stads- en gemeentebesturen en de gegoede burgers gefinancierd dienden te worden. Zijn middeleeuwse kathedra- len encyclopedieën in steen, de latere ommegangen kunnen meer beschouwd worden als plastische uitbeeldingen van religieuze en pro- fane volkscultuur. Voor zover een uitgebreide samenvatting van de publicatie van Top. Dergelijke ommegangen en processies maakten in sommige gevallen deel uit van een noveen of octaaf. Dit was ook het geval voor Rozebeke.

Noveen (oktaaf) van Onze-Lieve-Vrouw in Rozebeke

Voor Rozebeke schijnt deze traditie van de ommegang reeds sedert lang te bestaan, maar ze maakt deel uit van een hele plechtigheid rond de verering van Onze-Lieve-Vrouw. Ze bestaat uit een noveen die begint de eerste zondag na het feest van Onze-Lieve-Vrouw-visitatie of bezoeking, dat op 2 juli valt. Op deze feestdag zelf valt er niets bij- zonders aan te stippen, behalve dat het de biddag is. Hier heerst ech- ter wat verwarring. Bepaalde bronnen spreken van een octaaf (acht dagen), andere van een noveen (negen dagen). Dit laatste is vermoe- delijk wel het juiste en wordt bewezen door een affiche uit 1934, die inderdaad negen dagen vermeldt, van 8 juli tot en met 16 juli (zie afb. 6) (Affiche 1934)

Over deze noveen volgt hier een ingekorte tekst uit de publicatie van De Vleeschauwer (1948). Op de vermelde zondag heeft de aloude begankenis naar Rozebeke plaats door talrijke bedevaarders, zelfs vanuit de omliggende dorpen. Het Onze-Lieve-Vrouwebeeld draagt een geborduurde mantel, die volgens de oude kerkrekeningen zou dateren van 1738. Voor de aanvang van de hoogmis om 10 uur bren- gen de bedevaarders mandjes met rozen mee, die door de pastoor gewijd worden. Deze wijding maakt van de aangebrachte rozen sym- bolisch "gewijde rozen van de Rozenkans".

D. M.

**ALOUDE BEDEVAART EN PLECHTIGE OCTAAF
TER EERE VAN**

O. L. Vrouw van Roosebeke

bijzondere Patrones tegen Roos, Brand in 't vlas, Pest en andere dergelijke ziekten,
in de Parochiale Kerk van ROOSEBEKE, (Sottegem)
alwaar haar OUD en MIRAKULEUS BEELD bewaard en vereerd wordt;
te beginnen van den ZONDAG na O. L. VROUW BEZOEKING, zijnde
ZONDAG 8 JULI 1934.

ORDE der GODDELIJKE DIENSTEN:

Zaterdag, 7 Juli

OPENING DER PLECHTIGHEID:

Om 7 uur, Veni Creator om de grille van des H. Geest over de bedevaart af te smelten. — Daarna Plechtig Loef.
Om 8 uur, Lijden der Klokken.

Zondag, 8 Juli

Om 7 uur, de Vroegste waerander Sermoen.
Om 12 9 uur, de Trieste Misa.
Om 14 10 uur, Plechtige Wiltig der Rosen, daarna Sederende Hengels waerander Sermoen. Na de Hengels de Oude en Vermaerde OMBEGANG met het Mirakuleus Beeld van O. L. Vrouw van Roosebeke.
Om 12 4 uur, Vespere, Responsorie en Sederende Loef.

Maandag, 9 Juli

Om 12 7 uur, Gezongen Misa ter eere van O. L. Vrouw.
Om 7 uur, Bedevaart en Misa met Offerande der stad Sottegem.
Om 12 8 uur, Bedevaart en Misa van Sint-Maria Audeghere.
Om 8 uur, Sederende Dienst voor de Afgestorven Parochianen met Offerande.
Om 4 uur, Loef door E. M. Sederende van Veletoque en Bedevaart van 't Klooster.

Dinsdag, 10 Juli

Om 12 7 uur, Bedevaart en Misa van de Congregatie der Jonge Dochteren met Offerande van Wasmelaere.
Om 12 8 uur, Bedevaart en Misa van Sint-Cornelius Marzabula.
Om 9 uur, Bedevaart en Misa der Parochie en Congregatie van Segelmen.
Om 12 5 uur, Loef door E. M. Sederende van Michelsbeke en Bedevaart van Elender en Elenderbeek.

Woensdag, 11 Juli

Om 12 7 uur, Gezongen Misa ter eere van O. L. Vrouw.
Om 7 uur, Bedevaart en Misa Sint-Denys Bouhel met Offerande van Wasmelaere.
Om 12 8 uur, Bedevaart en Misa van Veletoque.
Om 8 uur, Bedevaart en Misa van Brilgem.
Om 12 8 uur, Loef en Bedevaart van Klooster en Kerkhof van Sint-Maria Audeghere.

Donderdag, 12 Juli

Om 12 7 uur, Gezongen Misa ter eere van O. L. Vrouw.
Om 7 uur, Bedevaart en Misa van Parochie en Klooster van Bouhel.
Om 8 uur, Bedevaart en Misa van Brilgem.
Om 12 9 uur, Bedevaart en Misa van Parochie en Klooster van Sint-Maria Bouhel.
Om 12 4 uur, Bedevaart van Groep Landings van 't Gasthuys Sint-Augustinus van Nederbeek, en Plechtig Loef, door Z. E. H. Debus.

Vrijdag, 13 Juli

Om 12 7 uur, Bedevaart en Misa der Parochiale Michelsbeke.
Om 7 uur, Bedevaart en Misa van Elm.
Om 8 uur, Bedevaart en Misa van Sint-Lucius Audeghere.
Om 12 8 uur, Loef.

Zaterdag, 14 Juli

Om 12 7 uur, Gezongen Misa ter eere van O. L. Vrouw.
Om 7 uur, Bedevaart en Misa van Michelsbeke.
Om 12 8 uur, Loef.

Zondag, 15 Juli

Om 7 uur, Vroegste.
Om 12 10 uur, Hengels.
Om 12 4 uur, Plechtig Loef en "TE DEUM", om God te bedanken voor de behoudenis veldaken. Na het Loef Plechtig BISTEGEMING/ABC.

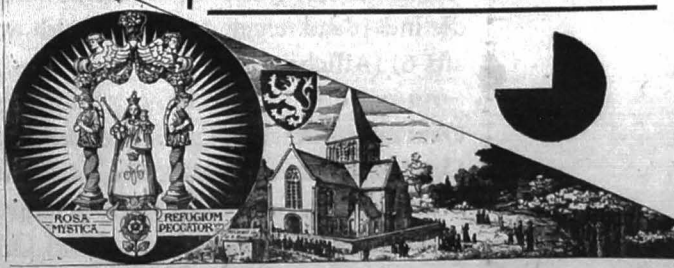
Maandag, 16 Juli

Om 12 7 uur, Jaagvelden voor de Overledenen Bouhel, Zaterdag van het Branderkerk van O. L. Vrouw van Roosebeke.

Bijzondere Aanzmerkingen:

Op allen heilige kan men in het Branderkerk van des H. Rosenkrans geschreven worden, mits jaarlijks 2 fr. te betalen. Voor de Leden van het Broederschap zal er alle Eerste Maandagen der maand een Gezongen Misa godzaken worden ter eere van Onze Lieve Vrouw van Roosebeke. Voor beschrijving zende met zich tot des H. H. Pastoor. — Op den Zaterdag der Bedevaart geschiedt over de Hengels de Plechtige Wiltig der Rosen. De Bedevaartders kunnen ook of over Conclde Rosen zende, ten einde deze goddijnschij te bezuren of op zich te dragen, en door de overname van Maria heilige te Mijne na a zichten en rouwen. Maar door hen om Conclde Rosen bekomen. Men kan ook bekomen: Heilige Novena of Regenerantien Gebodenheijden ter eere van O. L. Vrouw van Roosebeke, Bedevaartsmisalen, Portretten van het Mirakuleus Beeld en Kiblaarten der Kerk.

Na al de diensten zal er Gezegend worden met de Reliquie van O. L. Vrouw.

Afb. 6: Affiche uit 1934, gedrukt bij drukkerij Schutteet uit Zottegem

Van een oud bidprentje dat een Franse vertaling weergaf uit de oorspronkelijke Latijnse tekst laten we hieronder onze persoonlijke vertaling in het Nederlands volgen: "Heer, maak dat deze rozen, bestemd door Uw Voorzienigheid tot het gebruik door de mens, hetzij om een aangename geur te verspreiden en aldus de ziekten verdrijven, door het teken van het Heilig Kruis een dergelijke zegening bekomen dat allen bij wie ze zullen aangebracht worden tijdens hun ziekte, of die ze in hun huis dragen mogen genezen van hun ziekte en dat uit hun woningen de kwade geesten verschrikt vluchten, bevend samen met hun medewerkers en diegenen die U trouw dienen niet meer ongerust gemaakt worden. Door onze Heer..."

De Hoogmis wordt gevolgd door een processie met het beeld waarbij ook een klos vlas meegedragen wordt, driemaal rond de kerk. Na deze processie volgt de zegening met de relieken van Onze-Lieve-Vrouw en de Heilige Macharius. De gelovigen dragen hun rozen mee naar huis om ze bij ziektegevallen aan te wenden op de zieke plaats in het geval van roos. Deze ceremonie herhaalt zich elke dag van de octaaf, van de maandag tot en met de zaterdag, maar telkens met groepen bedevaarders uit de omliggende dorpen. De laatste zondag wordt de octaaf besloten om 3.30 u. met een plechtig lof en een Te Deum. Uiteindelijk volgt dan de Plechtige Ruitrommegang (zie verder). Het aantal bedevaarders bedroeg 2633 in 1933, 2689 in 1935 en 2644 in 1936. Tegenwoordig is dit aantal fel geslonken, volgens de huidige pastoor Ghyselen zouden er nog enkele honderden zijn.

Er bestond ook een grotere bedeweg langs vijf kapellen, die ongeveer één uur duurt. Deze werd meestal alleen door de parochianen uitgevoerd of voor de genezing van een zwaar zieke inwoner door de hele buurt. Men las aan elke kapel en onderweg tot drie paternosters.

Paardenommegangen

Hier willen we verwijzen naar en gebruik maken van de omvangrijke publicatie van Pieters. Paardenommegangen blijven een kenmerkend gebruik voor een groot deel van onze Vlaamse gewesten.

Hun plaats onder de ommegangen

Door Warsage wordt volgende opsplitsing gemaakt:

processies of gewone ommegangen zijn religieus van karakter of met burgerlijk of met gemengd karakter;

toeren: hierbij wordt een buitengewone lange weg gevolgd over het grondgebied van verschillende gemeenten;

marchen of soldatenommegangen zijn processies omringd door of vergezeld van militaire groeperingen, meestal burgers verkleed in gelegenheidsuniformen;

paardenommegangen zijn processies vergezeld van een groep landelijke ruiters.

Dit blijkt een indeling te zijn die meer voor Wallonië toepasselijk is. In onze Vlaamse provincies, vooral in Oost-Vlaanderen, zijn er talrijke ommegangen waaraan alleen ruiters te paard deelnemen en waarbij dus van begeleiding geen sprake kan zijn. Een rangschikking met alleen ruiters of ruiters samen met voetgangers schijnt zeer weinig steekhoudend te zijn. Meestal gebeurt dit zo: na het rondgaan over het grondgebied van de gemeente wordt gewoonlijk ook een rit gemaakt rondom het heiligdom van waaruit de tocht begon. Deze rit rond de kerk of de kapel wordt gewoonlijk driemaal herhaald en in de meeste gevallen wordt of werd overgegaan tot de zegening van de paarden en/of van de ruiters, hetzij vooraf, hetzij achteraf.

Oorsprong

Deze paardenommegangen zijn ontstaan ten gevolge van de zeer sterk verspreide pestziekten onder het vee en de paarden. Een honderdtal jaar geleden, o.m. op het einde van de 18de eeuw, teisterde een zware epidemie het paardenras in onze gewesten en het is niet uitgesloten dat er een of andere paardenziekte met een besmettelijk karakter aanleiding zou hebben gegeven om een bepaalde ommegang terug in het leven te roepen of een nieuwe op te richten. De ommegangen werden te paard gereden wegens het geheiligde karakter dat in verschillende godsdiensten aan het paard werd toegekend. Het paard staat aan de spits van de *geheiligde dieren*. Zo werd bij de Kelten het paard zelfs als een godheid beschouwd.

In de publicatie van Pieters (1950) wordt een samenvattend onderzoek weergegeven aan de hand van een uitvoerige vragenlijst, gericht tot de inrichters van de toen voorkomende ruiteroommegangen en paardenzegeningen. Deze werd aangevuld met een tweede studie door Pieters. Ook Rozebeke wordt daarin vermeld (zie verder).

Aanbeden Heiligen

De eerste heilige die dominant aangeropen wordt is Sint-Eligius of Sint-Elooi. Hij is in Vlaanderen dé paardenheilige bij uitstek, zowel in het voormalige Land van Aalst als aan de linkeroever van de Schelde, vroeger deel uitmakend van het Bisdom Doornik. Hij blijkt een goudsmid geweest te zijn die later hoefsmid werd. Er doen veel legendes de ronde over zijn wonderlijke ingrepen en genezingen.

Een tweede paardenheilige in Vlaanderen was Sint-Maarten. De uitbeelding als ruiter in soldatenmantel, die hij in tweeën kliefde, blijkt aan de grondslag te liggen. Vooral in Oost-Vlaanderen was zijn populariteit groot, want niet minder dan 47 kerken werden aan hem

toegewijd. Een getuigenis van zijn verering is de paardenommegang te Asper. Ook Mater zou oorspronkelijk Martinus tot patroonheilige van de parochiekerk hebben gekozen, maar daarna werd hij vervangen door Sint-Amelberga. In mindere mate komen de namen voor van Sint-Joris, de heilige Hippolytus, de heilige Genox, de heilige Jacobus en de heilige Paulus. Als specifieke pestheiligen waren er de heilige Sebastianus te Michelbeke en Gangerius te Sint-Goriks-Oudenhove. Al deze heiligen werden over het algemeen als landbouwheiligen gekarakteriseerd. De toevoeging van de pestpatroon Macharius aan de verering van Onze-Lieve-Vrouw te Rozebeke is een bewijs dat de pestziekten een grote invloed gehad hebben op het ontstaan en het uitbreiden van de paardenommegangen.

Tijdstip en Data

Er bestaan twee groepen: de eerste is verbonden aan de wisselende paascyclus, de tweede is aan een vaste datum gekoppeld. Tot de eerste behoort de Sint-Hermesommegang te Ronse op de eerste zondag na *Sinksen* of Pinksteren. Tot de tweede groep hebben we als vroegste deze van Sint-Goriks-Oudenhove op de derde of vierde zondag van mei en deze van Michelbeke op de derde zondag van juni. Juli schijnt in onze streek een toonaangevende periode te zijn: op 4 juli en de daaropvolgende zondag de paardenommegang te Asper, op 10 juli deze van Mater en op de tweede zondag na het feest van Onze-Lieve-Vrouw-van-Bezoeking (2 juli), de slotzondag van de eraan verbonden noveen, de ruiteroommegang in Rozebeke (zie afb. 6).

De Paardenommegang van Rozebeke

Zoals hoger al vermeld is, wordt in Rozebeke Onze-Lieve-Vrouw praktisch enkel nog aangeropen tegen de *Roosziekte* en dit vooral steunend op de relatie *roos* uit de naam Rozebeke - wat we hoger reeds weerlegd hebben - met "*roos als ziekte*". De geschiedenis vermeldt uitdrukkelijk dat het hier een aandoening betreft "*bij kweekmerries*" en "*na het werpen van het veulen*". Tijdens onze opleiding als dierenarts echter werd ons over een dergelijke huidziekte bij het paard nooit iets gedoceerd. Wel is ze overbekend bij de mens; ze wordt veroorzaakt door de kiem "*erysipelas rhusiopathiae*", die een droge afschilfering van de huid, vooral tussen de hoofdharen teweegbrengt. Omdat hier uitdrukkelijk "*kweekmerries*" en "*na het veulen*" vermeld wordt, denken we aan de volkse benaming "het roodje steken vooral bij koeien, eerder zelden bij paarden". Dit is een aandoening die kan optreden bij merries en koeien na het werpen en die berust op een uitstulpen, wegens de perskrampen, hetzij van de endeldarm, hetzij van de vagina en zelfs van de baarmoeder. Een vrije hypothese.

De Ruiteromweg te Rozebeke, zoals meerdere ommegangen, blijkt meer en meer van zijn oorspronkelijke bedoeling afgeweken te zijn. Hij geschiedt niet meer zozeer om de zegen te vragen over vee en paarden tegen bepaalde ziekten - vroeger vooral tegen de pest - maar wel als dankbetuiging voor de weldaden die men meende van God via de voorspraak van Maria bekomen te hebben tijdens het afgelopen jaar. In deze moderne tijd wordt het door sommige ruiters veeleer als een soort van hobby van het paardrijden met een talrijke groep ruiters ervaren dan als een ernstige bedevaart.

Rondvraag

Door Pieters worden in zijn rondvraag over de paardenomwegangen in het Land van Aalst voor Rozebeke volgende antwoorden op de vraagstelling vermeld:

- patroonheilige: Onze-Lieve-Vrouw van Rozebeke - ook de Heilige Macharius;
  - tegen de pest, brand in het vlas en de roosziekte bij kweekmerries;
  - de tweede zondag na het feest van Maria-Bezoeking (2 juli);
  - voor 1949 (datum van de enquête) 70 deelnemende ruiters en 30 rijtuigen;
  - er is ook een afzonderlijke deelname van ruiters uit de omliggende gemeenten - in groep uit Eine en Mater - uitnodigingen door het gemeentebestuur (en lokale vereniging);
  - ze volgen de grote processieweg en drie ronden rond de kerk. Alle ruiters worden gezegend voor de ommegang met de relikwie van Onze-Lieve-Vrouw;
  - sommige paarden worden (met bloemen) opgesmukt;
  - de ruiters bevestigen nog een bedevaartvaantje aan het kopstuk (halster) van de paarden;
  - alle paarden zonder onderscheid kunnen deelnemen;
  - aan iedere ruiter of geleider van een rijtuig, die aan de stoet deelneemt, worden meerdere bonnetjes vanwege het gemeentebestuur uitgereikt, te gebruiken in de herbergen van de gemeente;
  - de ommegang heeft plaats op de laatste zondag van de noveen (begankenis) na het lof onder plechtig klokkengelui;
  - alhoewel veel toeschouwers aanwezig zijn volgen er geen pelgrims.
- Tot zover de samengevatte antwoorden die we konden terugvinden aan de hand van de vragenlijst opgesteld begin mei 1949. Vraag blijft echter in hoever deze gegevens nog valabel zijn.

Verloop van de Ommegang

Door De Vleeschauwer werd het verloop van de ommegang als volgt beschreven: "Tegen 3 uur in de namiddag kwamen de ruiters, meestal boeren, uit een twaalftal dorpen uit de omgeving, vooral behorend tot het huidige Zwalm en Brakel te paard naar Rozebeke. Tijdens de

Afb. 7: Ruiter uit de Ommegang van Rozebeke

verzameling op het kerkplein werd vanuit de kerktoren de omme-gang ingeluid. Na het lof zegende de pastoor alle deelnemers te paard en in de rijtuigen met de relikwie van de H. Macharius, patroon tegen besmettelijke ziekten. Bij de zegen gaven zij wat geld in de schaal, waarvoor ze een bedevaartvaantje kregen, dat aan de halster van het paard bevestigd werd. Per gemeente werd de stoet in gang gebracht, op de kop de ruiters van Rozebeke, en werd de grote ommegang langs de vijf kapellen afgelegd. Onderweg ontvingen ze enkele bonnen, waarmee ze in de herbergen langs de omloop gratis enkele pinten konden krijgen. Na de aankomst aan de kerk reden de ruiters, weer per gemeente, driemaal in draf rond de kerk, als ze niet te diep in het glas hadden gekeken. Het godsdienstige aspect werd soms bijzaak.

Bedevaartvaantjes

Het gebruik van vaantjes in het algemeen

Door KADOC werd van 19 september tot 31 oktober 2003 een tentoonstelling gewijd aan *“De Heilige en het Beest - Dieren in het Volksgeloof”*. Op deze tentoonstelling werd ook ruime aandacht besteed aan bedevaartvaantjes. Daarin werd melding gemaakt van een tweetal publicaties van R. Van der Linden, de bekende volkskundige en vaantjesverzamelaar bij uitstek uit onze streek.

Het was inderdaad tijdens vele ruitersprocessies of -ommingen gebruikelijk dat voor de start een vaantje specifiek toegewijd aan de heilige of de lokale gebeurtenis, werd uitgedeeld of verkocht. Tijdens de processie werd het aan de halster bevestigd. Voor of na de proces-sie werd het gewijd en naar huis meegenomen, waar het als aandeken opgeborgen werd, maar frequenter nog in de stallen werd aange-bracht om de verdere zegen over de dieren af te smeken.

Alleen reeds door het uitzicht en de afbeelding waren deze prenten enig. Hun gewone standaardvorm was een rechthoekige driehoek, soms ook een liggende gelijkzijdige driehoek. Over hun oorsprong en bedoeling heeft men geen eensluidende opinie. Men twijfelt er echter niet aan dat ze in Vlaanderen het licht zagen en hun verspreidings-gebied beperkt bleef tot België met een zwaartepunt in de Vlaamse pro-vincies.

Hun techniek van vervaardiging heeft een geleidelijke evolutie gekend, aangepast aan de toen heersende werkwijzen van de gravure met zilver, koper, tin of lood. Houtsnijden bleek het meest aangewezen. Ook kopersnijden leverde een plaat op. Het karakter van deze kopergravures was zeer uiteenlopend. Omstreeks 1820 werd de steen-druk in België ingevoerd en begon men ook voor deze vaantjes deze werkwijze te gebruiken en werden heel wat lithografieën afgeleverd.

Behalve het beeld van de vereerde heilige, brachten zij ook een zicht van de kerk, de kapel of de dorpsplaats. Een stap verder was het kleuren van de houtsneden. Met de evolutie van de kunststoffen en de verschillende synthetische vezelstoffen hebben deze de houtsneden vervangen.

De bedevaartvaantjes van Rozebeke

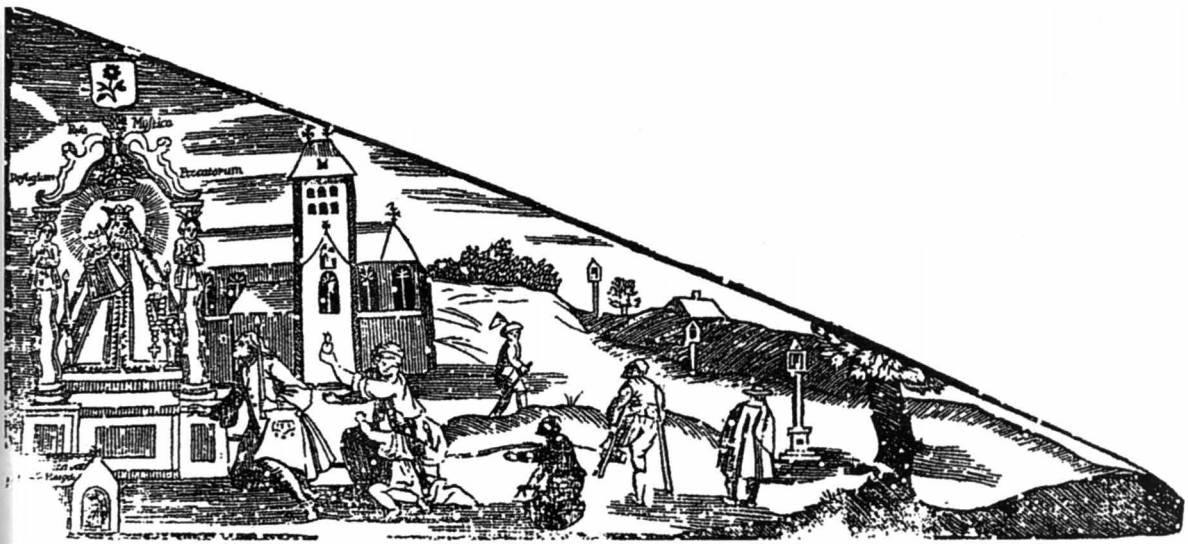
Dankzij de zeer geapprecieerde medewerking van KADOK bij het ontstaan van deze publicatie bekwamen we drie afdrucken van vaantjes van de ruitrommegang van Rozebeke, die we samen met een bespreking hieronder willen weergeven. (Zie afb. 8, 9 en 10)

Ons inziens loont het de moeite even stil te staan bij de beschrijving van deze vaantjes, steunend op de gegevens van Van der Linden in zijn historisch werk "*Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*". Een andere zeer waardevolle bron is het werk van Van Heurck. Daarom hebben we getracht, zonder hun teksten volledig weer te geven, een beschrijving te geven van beide werken. Ze vermelden nagenoeg dezelfde voorstelling en interpretatie van de vaantjes. Het valt wel op dat deze vaantjes over de eeuwen heen een sterke evolutie en herwerken gekend hebben. Daarom geven we hieronder een beschrijving en een vergelijking van deze onderscheiden exemplaren in hun evolutie. Daartoe verwijzen we de lezer aandachtig de afbeeldingen te analyseren met behulp van de tekst die voor elk vaantje een samengevatte beschrijving geeft.

Vaantje 1 (zie afb. 8)

Dit is een houtsnede uit het einde van de 17de eeuw en de oudste die we konden terugvinden. Zowel Van der Linden als Van Heurck geven een identieke beschrijving in hun werken., waarvan we als meest karakteristieke voor dit vaantje noteren dat Onze-Lieve-Vrouw het kindje Jezus in de rechter- en een paternoster in de linkerhand houdt. Boven de troon hangt een wapenschild waarin een ontloken roos is uitgebeeld. Daaronder staat langs de ene zijde Rosa Mystica (mystieke roos) langs de andere zijde Refugium Peccatorum (Toevlucht van de Zondaars). In het midden bestaan de bedevaarders o.a. uit kreupelen, een man met een kaars en een moeder met haar zoontje, die een vlammend hart aanbiedt. De kerk is weinig karakteristiek maar toch met de twee kruisen op de toren. Aan de rechterzijde staat een enkele boomtrunk, een holle weg afgezoomd met een drietal staakpalletjes en in de verte het dak van een huis. Onderaan staat de gesplitste tekst van de aanroeping met daartussen een zon. De aanroeping bestaat uit de oude spelling o.a. eeuwigheyd. Aan de voet van de troon staat een kleine reliekkast met de bijna onleesbare tekst Relikwie van de H. Maagd.

Afb. 8: Vaantje 1

Vaantje 2 (zie afb. 9)

Het is in steendruk en dateert uit het einde van de 19de eeuw. Het wordt door Van der Linden als volgt beschreven: "Het komt voor een groot deel overeen met het vorige exemplaar, maar vertoont toch enkele verschillen. Maria houdt geen rozenkrans meer in de linkerhand. De moeder offert geen hart meer. Een bedelaar is op een soort mand gezeten en de reliekkast is scherper afgebeeld. De boomtrunk is vervangen door enkele bomen en één der pelgrims draagt twee vaantjes op de hoed. De kerk is voorgesteld als een spitsboogvormig gebouw in renaissancestijl. De tekst van de aanroeping is evenwel aangepast aan de spelling van de tijd bijv. "in der eeuwigHEID". Tussen de regels van de aanroeping staat nu een kruis.

Afb. 9: Vaantje 2

Onze Lieve Vrouw van ROOSEBEKE gebenedijd,
Maria Gij aldaar de Patroonerse zijt.

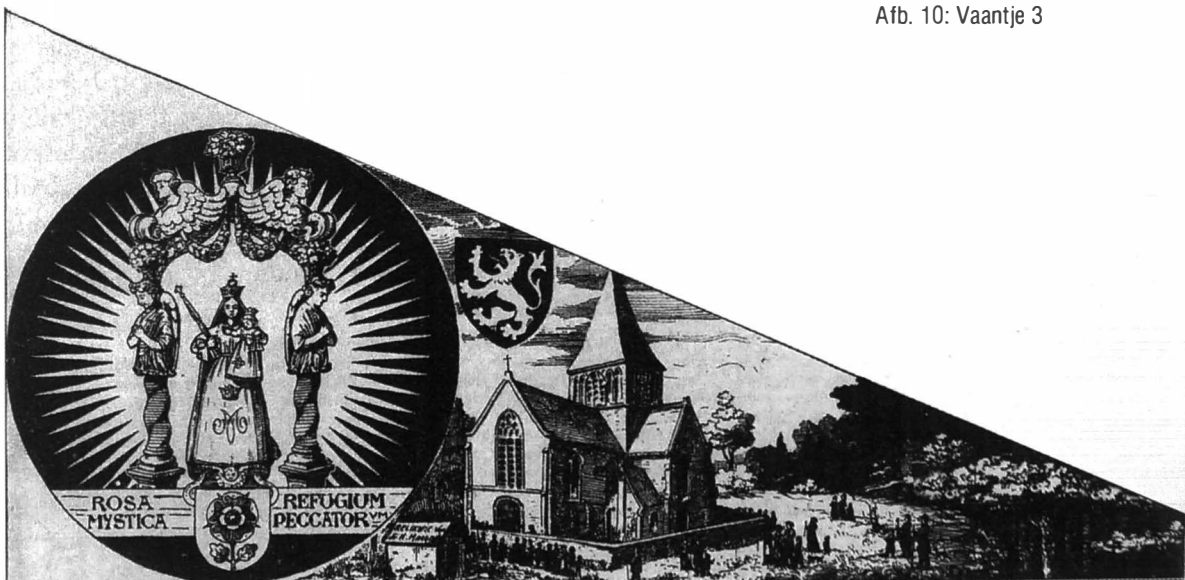
Wij bidden U, bevrijd Uwe dienaars te samen,
Van Pest, Oorlog, dierenlijd, inder eeuwigheid Amen.

Vaantje 3 (zie afb. 10)

De ingekorte beschrijving van Van der Linden luidt als volgt: “De troon is bovenaan versierd met een mandje vruchten. Dit maal draagt O.-L.-Vrouw het kind Jezus op haar linkerarm.” De troon wordt langs weerszijden gestut door engelen die eveneens een mand vruchten boven het hoofd dragen. Het schild met de roos staat ditmaal onderaan, net zoals de Latijnse tekst. De troon is met een stralenkrans omgeven, ingesloten door een donkere cirkel. Rechts daarvan staat de reliekkast. De kerk zelf is volledig in renaissancestijl weergegeven met een betere driedimensionale structuur en ze is omringd door een kerkhofmuur. Talrijke pelgrims treden de kerk binnen. Tussen de cirkel en de kerktoren is een wapenschild aangebracht met daarin de Brabantse leeuw. De staakkapelletjes zijn verdwenen. De verzen onderaan zijn weggelaten, maar op de keerzijde staat het gebed ter verering van Onze-Lieve-Vrouw van Rozebeke, zoals hoger al weergegeven. Het is een steendruk uit het begin van de 20ste eeuw. Ditzelfde type bestaat ook in een latere uitgave die wel de verzen onderaan draagt.

Door Van der Linden wordt nog een ander type vermeld onder de naam type Ant. De Smet en de naam van de uitgever Het Blazoen Zottegem. Er bestonden alleen linnen uitvoeringen en bovendien had het, in tegenstelling met de vorige, de vorm van een gelijkbenige driehoek.

Afb. 10: Vaantje 3

Op nagenoeg alle vaantjes draagt de toren, zoals nu nog, steeds twee kruisen, elk met een vaantje. De ware grond van deze torenbouw konden we niet achterhalen maar misschien is de uitleg meer van bouwtechnische aard. Aangezien de lengteas van de toren iets langer is dan zijn breedte (dus rechthoekig) is hij afgedekt door een schilddak met korte nok. (*Anders zou men nooit één snijpunt van de 4 vlakken bekommen hebben - eigen versie*). De beide uiteinden van de nok zijn voorzien van een bol met kruis en windwijzer (vlaggetje - geen haan) (overgenomen uit Dhaenens en bevestigd door Dewolf).

Slot bij deel I

Het was de bedoeling in het eerste deel van deze tweedelige bijdrage ter gelegenheid van de oprichting van een bronzen gedenkteken gewijd aan de Paardenommegang in Rozebeke, een deelgemeente van Zwalm, een beschrijving te geven in de eerste plaats van de historiek van het dorp zelf met zijn benaming en zijn opsplitsing in verschillende wijken, die het best kan vergeleken worden met het huidige kadasterplan, voor zover er ons bronnen ter beschikking stonden. Een beschrijving over de historiek van de kerk en de perikelen rond haar bouw bracht ons tot het miraculeuze Onze-Lieve-Vrouwebeeld dat al sinds eeuwen aangeroepen wordt voor de genezing en de bescherming tegen besmettelijke ziekten zoals de roosziekte en de pest zowel bij mensen als bij dieren.

Dit was dan ook aanleiding tot de eeuwenoude ruitrommegang waarvan we het ontstaan en de rituelen beschreven hebben, in het kader van een preventieve bescherming door bewegen, processies en ommegangen. Zo is dit laatste een link naar de opsomming van het ontstaan en de evolutie van het paardenras en van de meest voorkomende besmettelijke ziekten van vee en paarden en hun behandeling zowel curatief als preventief. Dit vormt de inhoud van het tweede hierop aansluitende deel in deze tweedelige bijdrage.

II. Het paard: evolutie van wild paard tot huisdier en werkdier ⁽¹⁹⁾

We willen ons beperken tot een samenvatting van de voornaamste stappen, zoals ze eerder breedvoerig weergegeven worden in twee toonaangevende werken over het paard. Vooreerst is er de standaardencyclopedie van Grzimek getiteld "*Het leven der dieren*". Een groot gedeelte van onze tekst is enigszins aangepast overgenomen uit dit wetenschappelijk zeer hoogstaande werk. In mindere mate werd gebruik gemaakt van het boek "*10.000 jaren huisdieren*" door Louis Gonissen. Dit eerste deel van onze tekst kan dus beschouwd worden als een persoonlijke aanpassing en weergave van bepaalde gedeelten uit deze beide werken, maar tevens aangevuld met gegevens en feiten

(19) In dit nummer wordt de evolutie van het paard ook besproken in het artikel van Martens van de Stichting Levend Erfgoed, zie blz. 206.

uit de overlevering zonder de juiste kennis van de oorspronkelijke bronnen.

Het ontstaan van het paard valt in verschillende stadia uiteen, startend als een viertennig dier, de *Eohippus*, een 60 miljoen jaren geleden, vergelijkbaar met de hond met een schofthoogte van 30 cm. Hij vond zijn oorsprong in de zuidelijke staten van de VS. Ongeveer 40 miljoen jaren geleden was hij al gegroeid tot een hoogte van 60 cm. Hij was een bladeter. Eveneens miljoenen jaren terug evolueerde hij tot een eerste drietenige soort, de *Mesohippus*, al over een drietenige soort overgangstype van bosdier naar steppedier, de *Parahippus*, verder de drietenige graseter *Merohippus* tot finaal de ééntenige (éénhoevige) grazer *Equus Caballus*. Naar schatting ongeveer 1 miljoen jaar geleden kwam uit een latere soort, de *Pliohippus*, in Noord-Amerika de soort, *equus* te voorschijn, de voorloper van ons paard, met een schofthoogte van ± 130 cm. ⁽²⁰⁾

EOHIPPIUS	(EOCEEN N.AMERIKA)	4-5 TENIG	$\pm 45-50.000.000$ JAREN	V.C.
MESOHIPPUS	(OLIGOCEEN N.AMERIKA)	3 TENIG	$35.000.000$ J.V.C.	
HIPPARION	(PLIOCEEN N.AMERIKA)	3 TENIG	$7.000.000$ J.V.C.	
EQUUS	(PLIO-PLEISTOCEEN N.AMERIKA-AZIA-EUROPA)	1 TENIG	$1-2.000.000$ J.V.C.	
EQUUS GMELINI	TARPAN	(PLEISTO-RECENT)	1 TENIG	500.000 J EN LATER
EQUUS CABALLUS	HUISDIER			

Afb. 11: Tabel met enkele der voorhistorische paardenrassen.

Een samenvattende tabel van deze onderscheiden voorhistorische paarden - al is ze niet totaal identiek aan onze tekst - vinden we hierboven terug (afb. 11). Het is een reproductie van de fresco's die getekend staan op de muur in de snijzaal van het instituut voor veterinaire anatomie en weefselleer van de vroegere, nu in verval geraakte veeartsenijschool op het Casinoplein te Gent. Na deze tabel worden een tweetal van deze rassen, zij het op een eerder abstracte wijze, weergegeven o.a. voor de *eohippus*, de *equus gmelini* of *tarpan* en de *equus caballus*. Ze zijn van de hand van de Gentse kunstschilder Karel De Bondt die ze op verzoek van het toenmalige diensthoofd, Prof. Dr. J. De Regt (+) aangebracht heeft tijdens de Tweede Wereldoorlog. Nu zijn ze in verval en zullen ze vermoedelijk eerstdaags verdwijnen door de afbraak van de gebouwen, want herstel en behoud is financieel niet

(20) Zie De Lange

haalbaar voor de universiteit. Vandaar dat ik hier in dit artikel hun bestaan wil vermelden en ze minstens voor de geschiedenis bekendmaken aan de hand van deze reproducties, waarvan het copyright berust bij het Museum van de Anatomie en de Weefselleer in de huidige Faculteit der Diergeneeskunde op de Campus Diergeneeskunde te Merelbeke (zie afb. 12, 13, 14).

Het laatste ondergeslacht van de paardachtigen werd gevormd door de *paarden*, in het Latijn *equus*. De geschiedenis van de paardachtigen is, zoals reeds vermeld, begonnen in Noord-Amerika. Vanuit Amerika hebben de paardachtigen in de prehistorie zich verspreid langs de vroegere landbruggen naar Zuid-Amerika en Eurazië. In heel Amerika bleken de laatste paarden al verdwenen te zijn toen de eerste mensen er over de landbrug tussen beide Amerika's en vanuit Azië aankwamen. Alleen in de Euraziatische grasvlakten hebben paarden en mensen elkaar ontmoet.

Eén soort, het *Wild Paard (Equus Przewalskii)*, thans in de vrije natuur waarschijnlijk uitgeroeid, zou de stamvorm zijn van ons huidige huispaard. In de prehistorische tijden zouden drie duidelijk onderscheiden ondersoorten bestaan hebben.

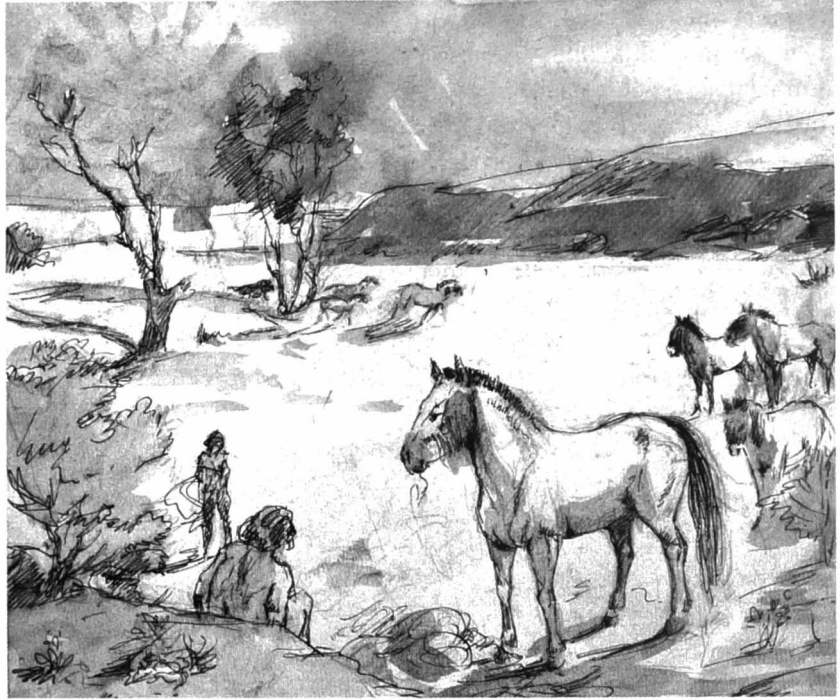
Afb. 12: Hipparion

1. De *Tarpan* (*Equus Przewalskii gmelini*) (zie afb. 14): kwam voor in de steppen en bossteppen van Zuid-Rusland. Rond het midden van de 19de eeuw waren de Tarpans al zo zeldzaam dat hun volledige verdwijning nog een kwestie van tijd was, wat in de jaren 1870-1880 gebeurde.
2. De *Bostarpan* (*Equus Przewalskii silvaticus*): kwam voor in de bosgebieden van Oost- en Midden-Europa, waar het reeds in de vroege middeleeuwen uitgeroeid bleek te zijn.
3. Het *Przewalskyy paard* (*Equus Przewalskii Przewalskii*), dat in de vroegste tijden voorkwam van de Oeral tot Kazakstan via geheel Midden-Azië tot Mongolië. Het komt alleen nog voor in dierentuinen (zie afb. 15). De naam van dit Aziatische paard werd ontleend aan de naam van de Russische onderzoeker Przewalski, die het ontdekte in 1879. Vanaf 1897-1902 bleek er een beperkte invoer te zijn geweest vanuit Mongolië naar Europa. In totaal werden er in die periode niet meer dan 53 dieren naar Europa overgebracht. In de jaren 1940-1945 maakten Mongolen in het noorden van het verspreidingsgebied in Noord-Mongolië nog vier dieren buit. Een tiental jaren daarna was het Przewalskipaard in de vrije

Afb. 13: Equis

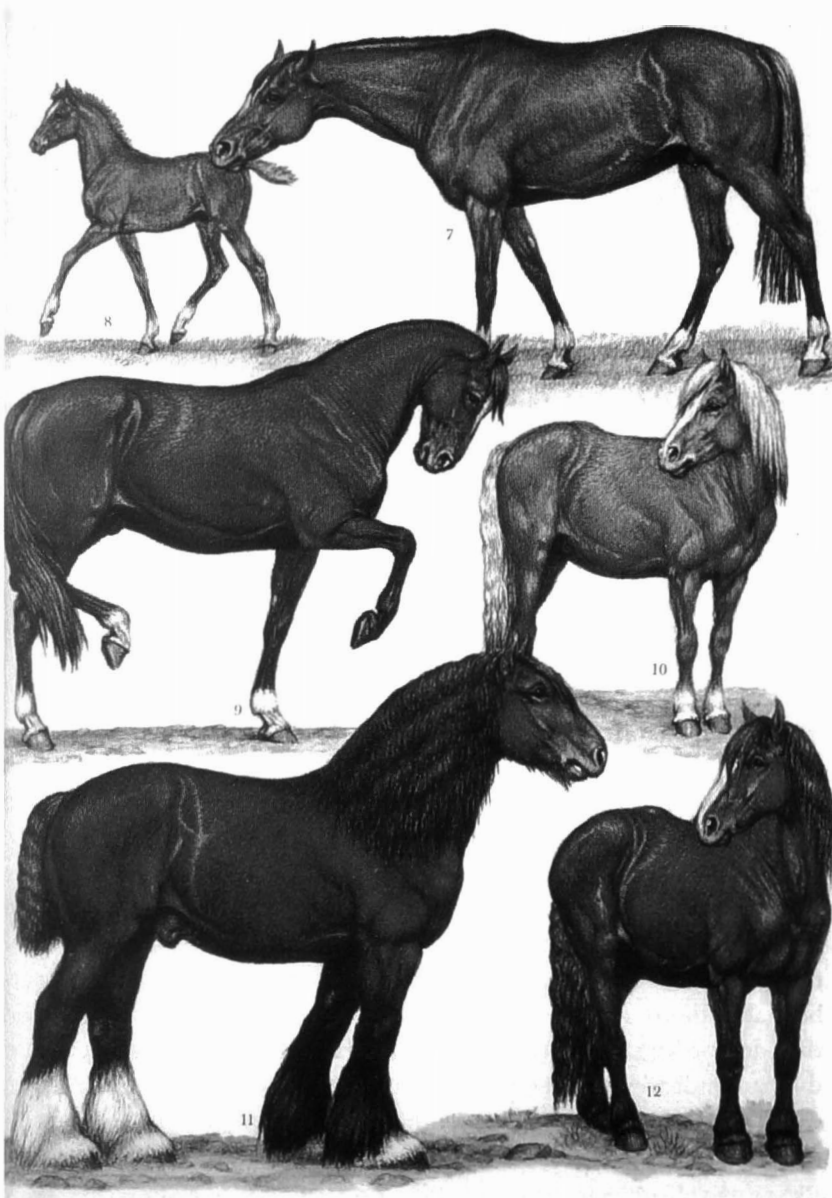
Afb. 14: Tarpan

natuur uitgeroeid. Gelukkig is men er in geslaagd het in bepaalde dierentuinen te behouden, zodat bij een telling in 1972 melding gemaakt werd van ca. tweehonderd dieren. Dit is het enige relict van het wilde paard dat geen enkele periode van domesticatie heeft doorgemaakt.

In de historische tijd kwamen wilde paarden uitsluitend in Europa en Azië voor. Zoals al vermeld, waren ze al langere tijd voordien uitgestorven in Amerika. De wilde paarden uit Eurazië bewoonden de steppen en toendra's, maar wanneer door de klimaatveranderingen na de IJstijd de steppen vervangen werden door bossen viel het wilde paard uiteen in verschillende ondersoorten zoals de Tarpans en de Bostarpans. Zo was al sinds de vroege Middeleeuwen de Bostarpan bekend in Midden- en Oost-Europa. Dit bestand verdween echter stilaan doordat meer en meer woongebieden in deze steppegronden in cultuur werden gebracht. Het laatste toevluchtsoord bleek het noordwesten van Polen te zijn. Van daaruit werd een aantal naar bepaalde dierentuinen gebracht. Andere werden wegens problemen met de voeding vanaf 1808 onder de plaatselijke bevolking verdeeld die ze temden en bij het werk gebruikten. Blijkbaar werden reeds in de jaren 4000 voor Christus pogingen ondernomen om wilde paarden te domesticeren. Zo was omstreeks 2000 vóór Christus het paard in China een welbekend en algemeen verspreid huisdier.

Aan het ontstaan van het *huispaard* (*Equus Przewalskii caballus*) hebben vermoedelijk alle drie bovenvermelde ondersoorten van het Euraziatische wilde paard bijgedragen. Daaruit ontstonden door toedoen van de mens vele rassen die zowel uiterlijk als in gebruiksmogelijkheden verschilden. Huispaarden van het Przewalski-type vindt men nu nog dominant in het Aziatische deel van de vroegere Sovjet-Unie. Ze zijn robuust en klein met een groot uithoudingsvermogen en zeer snel. We vermelden hier enkele van die huispaarden: het *Kirgiezenpaard* in Centraal-Azië, het *Kalmukkerpaard* tussen Wolga en Kaspische Zee, het *Altaipaar*d in Zuid-Siberië, het *Gobipaard* in Mongolië, en als bekendste afstammeling het *Arabische Paard*, dat

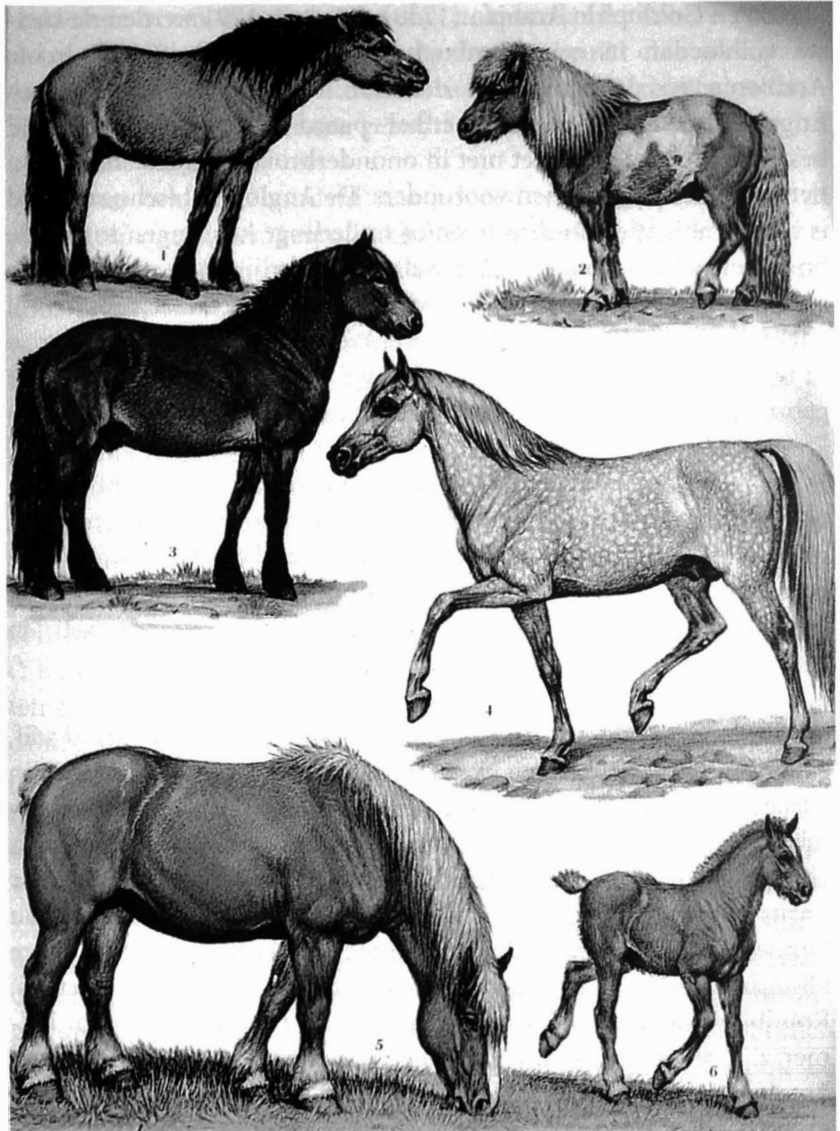
Afb. 15: Przewalski Paarden (uit de dierentuin van München)

Afb. 16: Deze geeft een aantal van de geciteerde paardenrassen weer)

Bovenstaand afbeelding geeft enkele van de in de tekst vermelde huispaardenrassen weer.

1. KONIK (klein huispaard in Polen) - 2. SHETLAND-PONEY (primitiefste van de noordelijke paarden) - 3. EXMOOR "PONEY (Cornwall - rechtstreekse afstammeling van het wilde paard) - 4. ARABIER - 5. RIJNLANDSE KOULBLOEDMERRIE of RIJNLANDER - 6. VEULEN van 5 - 7 ENGELSE VOLBLOEDMERRIE met VEULEN (8)
9. HANNOVERAAN (vooral in Neder-Saksen gefokt in de stoe-terij van Celle) - 10 HAFLINGER (trek-, rij- en lastdier in het hooggebergte van de Alpen in Zuid-Tirol) - 11 YORKSHIRE PAARD) - 12. PINZGAUER (vertegenwoordiger van de koudbloedrassen - geschikt in bergachtige streken - Oostenrijk - Tirol).

vanuit Arabië met de islam over grote delen van het Nabije Oosten en Noord-Afrika verspreid werd. Door de kruistochten kwam het Arabische paard in de Middeleeuwen ook naar Europa waar het frequent gebruikt werd voor kruisingen met Europese huispaarden.

In de loop der eeuwen hebben zich stilaan vier verschillende groepen binnen de huispaarden ontwikkeld: *volbloed*, *warmbloed*, *koudbloed* en *halfbloed*. Over de hele wereld kent men slechts vier *volbloedrasen*, nl. de *Arabische Volbloed*, de *Shagya* of *Euro-Araber*, de *Engelse Volbloed* en de *Anglo-Arabische Volbloed* of *Anglo*. De Engelse volbloed is ontstaan door kruising van Britse paarden met één Arabier, van de drie Arabische hengsten: Beyerley Turk (1690), Darly Arabian

(1705) en Goldophin Arabian (1730). Reeds in 1791 werden de snelste volbloeden in een stamboek ingeschreven. Buiten de echte Arabieren en de kruisingen daarvan met volbloedpaarden van Engelse fokkers mag geen enkel paard als Engelse volbloed beschouwd worden als het niet in ononderbroken lijn afstamt van in het stamboek opgenomen voorouders. De Anglo-Arabische volbloed is een combinatie van directe en/of onderlinge kruisingen tussen de bovenvermelde volbloeden. Wel vallen er uiterlijk toch opmerkelijke verschillen op tussen de volbloeden van de diverse stamlijnen, al naargelang ze meer Arabisch dan wel Westers bloed hebben. Daar ze te temperamentvol en te licht gebouwd zijn spelen ze geen rol als gebruikspaarden, wel voor de ren op de renbanen.

Fysiologisch beschouwd qua temperament en constitutie hebben zich twee groepen paarden ontwikkeld. Uit de eerder zware en grove noordelijke wilde paarden van het ponytype, die gekend waren om hun weerstand tegen grote natuurschommelingen, ontstonden de koudbloeddrassen. Uit de fijner gebouwde zuidelijke wilde paarden van het ponytype ontstonden de warmbloeddrassen.

Warmbloed en koudbloed hebben niets te maken met het bloed zelf. Alle paardenrassen hebben even warm en even koud bloed. Het zijn alleen maar hun kenmerkende temperaments- en karaktereigenschappen. Warmbloedpaarden zijn synoniem voor zeer beweeglijk, eerder licht gebouwd en moeilijk in toom te houden. Ze zijn eerder onrustig en schichtig en verspillen daardoor veel energie, wat zou kunnen in verband gebracht worden met een herkomst uit warmere klimaatgebieden, waar energieverstopping veel meer toegelaten is. Koudbloedpaarden zijn zwaarder gebouwd, blijven rustiger en kalmer, zijn zeer traag in hun bewegingen, zijn gemakkelijker in toom te houden en springen spaarzamer om met hun energie. Er bestaan evenwel nog meerdere mengrassen tussen koud- en warmbloeddrassen. Zo zijn in Duitsland de *Oostpruis* of *Trakehner*, de ietwat zwaardere *Hannoveraan*, de *Holsteiner* en de *Oldenburger* als zwaarste halfbloed bekend en in Nederland de *Groningse*, de *Friese* en de *Gelderse halfbloed*.

Men vermoedt dat rond 1500 vóór Christus het onderscheid tussen koudbloed en warmbloed gemaakt werd, wat aanleiding gaf tot de beroemdste warmbloed de *Arabier* en de beroemdste koudbloed, het zware trekpaard met de *Ardenner* als oude vertegenwoordiger. Onder de verzamelnaam *Belgisch trekpaard* staan verschillende types aanverwante koudbloeddrassen bekend. Ze dragen alle nog de sporen van kruisingen met Arabieren, zij het in eerder geringe mate. Voorbeelden hiervan zijn het Nederlandse trekpaard, de *Rijnlander*, de *Pecheron* in Frankrijk en de *Haflinger* in Tirol. Het oude Ardense paard is nu een

verkleinde vorm van het Belgische trekpaard. Het sobere Ardense paard werd vanaf de 16de eeuw uitgebreid gebruikt als ruiterspaaard voor de legeretros en de lichte cavalerie. Tijdens de Napolitaanse oorlogen was deze Ardenner een gezocht trekpaard voor de artillerie.

Nog maar een paar honderd jaar geleden werd het paard voor de ploeg gespannen, een gebruik dat steeds beperkt gebleven is tot het noordwesten van Europa. Op andere plaatsen werd dit werk verricht door de trekos en in de landen rond de Middellandse Zee, alsook in vele ontwikkelingslanden, door de ezel, maar die wordt meer als lastdier gebruikt. Door de mechanisatie van de landbouw werden de trekpaarden met uitsterven bedreigd. Alleen het Ardense paard werkt nog bij het verslepen van boomstammen in de Ardense bossen.

Op dit ogenblik bestaan er evenwel diverse groepen paardenliefhebbers, die wel tweehonderd rassen als hobbypaarden hebben geselecteerd en behouden, door nog steeds aan rasverbetering te doen. Een voorbeeld daarvan zijn de Landelijke Rijverenigingen in ons land (LRV), waarbij duizenden jongere en/of volwassen ruiters aangesloten zijn. Hun hobby bestaat uit het beoefenen van de niet-elitaire landelijke ruitersport onder de vorm van tornooien, springwedstrijden, prijskampen en zelfs ommegangen. Deze kweek van hobbypaarden heeft zich weten uit te breiden op onze huidige gemechaniseerde landbouwbedrijven dankzij de beschikking over een type paarden, dat veel minder veeleisend is op het gebied van onderhoud en veel gemakkelijker te onderwerpen aan dressuur en menbaarheid. Omdat het paard in voortdurend contact leeft met de mens is het als het ware onderworpen aan een permanente dressuur en is het een huisdier geworden. Op dergelijke manier leert het schijnbaar de gewoonten van zijn baas kennen en zich daaraan aanpassen. Maar ook de paardengeleider toont een steeds groter begrip voor de gewoonten van zijn paard.

Tot besluit mogen we stellen dat het paard een onmisbare rol heeft gespeeld in de cultuurgeschiedenis van de mens en aan zijn betekenis als een der beste helpers van de mens. Daarom ook past dit verhaal over zijn ontstaan en evolutie volledig in het kader van deze publicatie.

De voornaamste aandoeningen en ziekten bij het paard en andere huisdieren door de eeuwen heen.

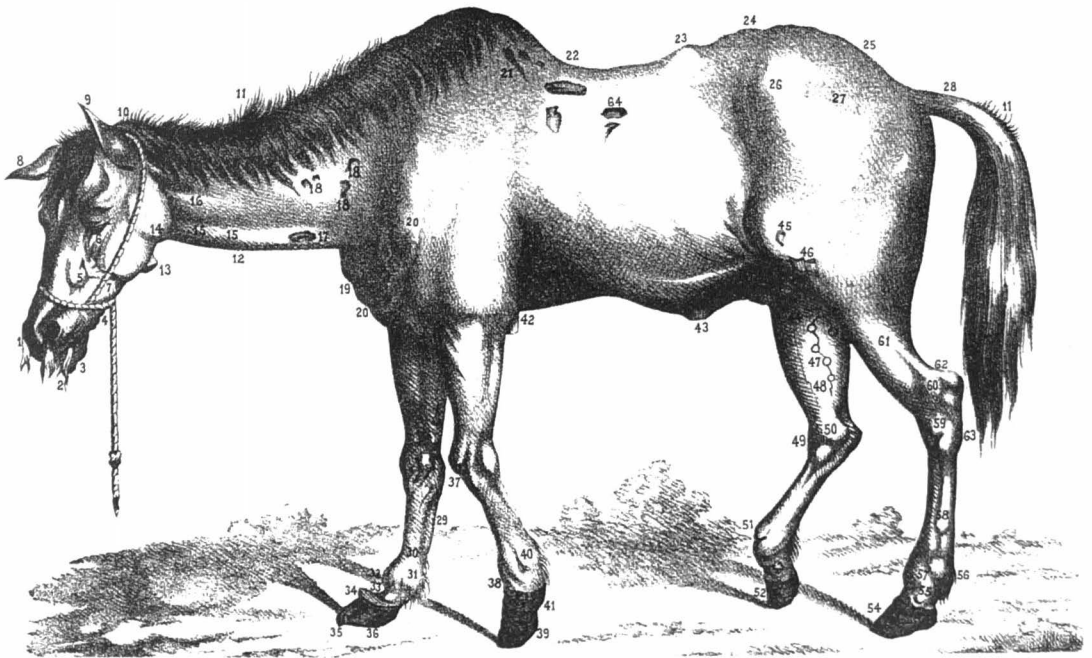
Zoals hierboven al vermeld is, heeft de beschreven domesticatie ook haar negatieve gevolgen gehad. Het samenbrengen van dieren in kudden, beperkt in hun bewegingen in de vrije natuur en ondergebracht in niet altijd hygiënische omstandigheden in soms overbevolkte hok-

ken, kan een voedingsbodem betekenen voor het uitbreken en verspreiden van ziektoestanden, vooral van besmettelijke aard. Zo is parallel met de domesticatie ook een toename van allerhande ziekten en aandoeningen opgetreden bij de meeste diersoorten en zeker ook bij paarden. Er is wel een duidelijk onderscheid tussen wat we bedoelen met ziekten, respectievelijk aandoeningen, wat betreft hun manier van verspreiden, lokalisatie en verloop. Dit onderscheid willen we in onderstaande beschrijving duidelijk maken.

Aandoeningen

Met aandoeningen bedoelen we eerder sporadisch en geïsoleerd voorkomende pathologische toestanden die veeleer individuele dieren aantasten en zich niet snel of helemaal niet verspreiden over een hele kudde. Ze kunnen zowel van inwendige als van uitwendige aard zijn.

Afb. 17: Het gebrekkelijke paard.

LITH. AUG. ANST, BRUGES

DEP. 11.

HET GEBREKKELIJK PEERD.

1 Het Snot	12 Hartenhals.	23 Lendezeer.	34 Vorm.	44 Lieschebreuk.	55 Javar.
2 Speeksalvloed (Slijmvloed).	13 Euverbeen. (Been aanwas).	24 Kerpelrugge.	35 Ossenpoot.	45 Lanke of zijbreuk.	56 Zeiltobeen.
3 Hangende onderlip.	14 Strangioenkliev.	25 Hangend achterste.	36 Gespleten hoorn.	46 Mouwe (Watermouwe)	57 Gezwollen of dikke beenen.
4 Fistelaanhet bovenste kaaksbeen	15 Opgezwollen ader.	26 Uilstekende heup.	37 Kniegezwel.	47 Worm.	58 Peesgalle.
5 id. aanhet onderste kaaksbeen	16 Gezwollen speekselklier (De vijf).	27 Gezwel in de spieren.	38 Lange of hooge voet.	48 Voorgalle (fontein galle).	59 Jardon (Hardgezwol beelen aan de kote)
6 Blindheid en maanloop.	17 Aderfistel	28 Rattensteert	39 Nauw of gesloten voet.	49 Kloof.	60 Kruisgalle.
7 Speekselfistel.	18 Worm (Open)	29 Pezenklop of pezengezwel.	40 Stelhamige voet	50 Spaan.	61 Zwakke schoenel.
8 Lange en hangende ooren.	19 Bonstgezwel.	30 Ueverbeen.	41 Boksvet.	51 Ovarkoot.	62 Kakhie.
9 Haazen nozen.	20 Schofgezwel.	31 Kootgallejes (aan denbouw).	42 Spongie (Gezwel aan de elleboog, Lijffer).	52 Voet met randen.	63 Haazenhiel.
10 Mol.	21 Schofziekte (De mol)	32 Kootgezwel.	43 Navalbreuk.	53 Hoornholts.	64 Weer (Hardheids, vrygeef).
11 Schurft in de maan en steert.	22 Zaalrugge.	33 Langgehiel (Haande post).		54 Plat of volvoetig.	

Te verkrijgen bij Victor Cornille, Thourout.

Van inwendige aard betreft het organen in de buik- en borststreek, ze zijn niet zichtbaar en kunnen alleen maar vastgesteld worden aan de hand van het slecht functioneren van deze organen, zoals bij de spijsvertering, de bloedsomloop en de hartfunctie, de zenuw- en spierwerking, de nierwerking enz... Kortom, wat meestal geformuleerd wordt als inwendige ziekten met een overdreven of omgekeerd, een onvoldoende functie van deze organen zelf, eventueel van kwaadaardige aard met het verschijnen van tumoren en uitzaaiingen, metastasen genoemd. Zoals hoger vermeld, blijven ze beperkt tot één of slechts toevallig enkele dieren in de hele groep van dezelfde diersoorten.

Aandoeningen kunnen ook van uitwendige aard zijn en meer speciaal, wat we noemen het exterieur aantasten. Dergelijke aandoeningen leiden in de eerste plaats tot duidelijk zichtbare afwijkingen of misvormingen die het dier een gebrekkig uitzicht geven. Ze hebben als gevolg dat ze meestal hinderlijk, zelfs soms pijnlijk zijn voor de beweging, de stand of de mooie perfecte lijn van het ras. Omdat elk uitwendig lichaamsdeel meerdere afwijkingen of misvormingen kan vertonen, zijn ze te talrijk om ze in dit artikel op te sommen en te beschrijven. Daarom verwijzen we naar afb. 17, die ze alle vermeldt in een uitgebreid overzicht. Het is een beeld dat stamt uit de collectie van het studiemateriaal voor de studenten aan onze Faculteit der Diergeneeskunde en dat het onderwerp uitmaakte van de cursus over het exterieur bij het paard. De juiste datum konden we spijtig genoeg niet situeren maar de vermelding in de drie officiële talen kan wijzen op een brede verspreiding en de prijs in een wat ouder Nederlands blijkt zeker te wijzen op een periode voor de eerste wereldoorlog.

Ziekten

Onder de titel ziekten klasseren we veeleer ziektoestanden, die in een korte tijd van dagen tot hoogstens weken, een hele kudde massaal aantasten en zeer snel onder de kudde overgedragen en verspreid worden. Deze zijn dan ook bijna uitsluitend van besmettelijke aard en worden veroorzaakt door ziekteverwekkers, in de volksmond kiemen of microben genoemd. Hieronder vallen dus zowel bacteriën als virussen, maar ook parasieten. Onder de benaming "infectieziekten" verstaat men gewoonlijk ziekten die veroorzaakt worden, hetzij door bacteriën, hetzij door virussen, met dien verstande dat deze een algemene infectie veroorzaken, d.w.z. een infectie waarbij van bij de oorsprong het hele lichaam betrokken is in tegenstelling met de lokale aandoeningen die één of slechts enkele organen aantasten. In wat volgt willen we de infectieziekten opsplitsen in bacteriële, virale en ten slotte parasitaire ziekten. Een bacterie is een ééncellig micro-organisme dat zich autonoom kan vermenigvuldigen meestal door split-

sing, terwijl virussen meer partikels zijn bestaande uit een of meer speciale eiwitten, maar die een levende dierlijke of plantaardige cel nodig hebben om zich te repliceren en waarbij deze cellen meestal gedood worden. Een parasiet is een organisme, dat leeft in of op een ander soort organisme (gastheer), waaraan het zijn voedsel onttrekt (parasitos = meeëter). Hier gebeurt de vermenigvuldiging door koppeling van mannelijke en vrouwelijke exemplaren.

Voor een beschrijving van deze ziekten, vooral in vroegere tijden, hebben we een beroep gedaan op het boek "*Volksdiergeneeskunde*",⁽²¹⁾ op eigen notities uit onze vroegere cursussen van besmettelijke ziekten⁽²²⁾ en op het wetenschappelijke standaardwerk van Stableforth en Gallaway. Het is zeker niet de bedoeling in deze publicatie alle bij dieren voorkomende ziekten te bespreken. De finale opzet van deze publicatie bestaat in een historische beschrijving van de ruiteromwegang te Rozebeke en zijn bedoeling, namelijk de genezing of het voorkomen van vooral besmettelijke ziekten bij huisdieren in het algemeen, maar bij paarden in het bijzonder en zelfs bij de mens. Het accent wordt vooral gelegd op enkele ziekten die in vroegere eeuwen een brede verspreiding kenden, al zijn sommige ervan totaal uitgeroeid.

De meest gevreesde ziekte van de Middeleeuwen en af en toe ook van latere tijden is de pest. Deze uiterst besmettelijke ziekte bestaat evenwel onder verschillende vormen naar gelang van de aangetaste species. Pest bij de mens, in tegenstelling tot deze beschreven bij alle diersoorten, is een bacteriële besmetting en kent een ander verloop. Historisch wordt ze ook als "de zwarte dood" of "de builenpest" aangeduid, omdat ze gekenmerkt wordt door een etterige zwelling en ontsteking (builen) van de klieren. Alle andere pestsoorten - runderpest, paardenpest, vogelpest - worden door een virus veroorzaakt en vertonen eerder het beeld van uitgebreide bloedingen en darmontstekingen. Kenmerkend voor al deze pestvormen is de zeer acute en massale verspreiding met een volledige sterfte als gevolg.

Een andere, minder snel verbreide maar toch niet te onderschatten besmettelijke ziekte is de *diarree*, de *buikloop* of *afgang (het schijt)*, die eveneens kan voorkomen bij alle diersoorten, vooral bij jongere dieren in sterk bevolkte fokeenheden. Ze wordt veroorzaakt door een reeks bacteriën uit de groep der salmonellidae, die zich in het maag-darmkanaal ontwikkelen. Deze besmetting kan gepaard gaan met andere kiemsoorten zoals de colibacterie en de pasteurella bacil, verantwoordelijk voor de pasteurellose, een aandoening van de longen bij runderen en kalveren, ook pleuro-pneumonie genoemd.

Andere gevreesde ziekten, die evenwel geen zulke verschrikkelijke en uitgebreide proporties aannemen, zijn het *miltvuur*, dat ook het *kool-*

(21) Zie Wouters

(22) Zie Geurden

vuur genoemd wordt, en bij de meeste grote huisdiersoorten, het *schurft* (*ruydigheit* bij het paard), een besmettelijke jeukverwekkende huidziekte veroorzaakt door mijten, die het haar doen uitvallen en een geweldige jeuk teweegbrengen. *Katrienewielen* (*beestenbrand*) is een schimmelziekte bij runderen.

Voorals paarden zijn onderhevig aan de *droes* (het *straljoen*, het *strangeljoen*, het *goedaardige snot*), die bestaat uit een ontsteking van de bovenste luchtwegen, zoals de neusholte en de keel, waarbij etter (*snot*) uit de neusgaten vloeit. Daarnaast bestaat ook de *kwaadaardige droes*, met zijn wetenschappelijke naam *malleus*, een zeer besmettelijke bacteriële ziekte van éénhoevigen, die gekenmerkt wordt door de vorming van knobbels en verzweringsen. Ook vleeseters en de mens kunnen aangetast worden. Ze was zeer sterk verbreid in de 18de en 19de eeuw en kende gedurende de Eerste Wereldoorlog een heropflakking wegens de verplaatsingen van de oorlogvoerende legers. Ze kent een uitwendige vorm op de huid, *rot* (*farcin*, *morve*), en een inwendige vorm, *snot*, in de voorste luchtwegen. Aan *malleus* werd vroeger gedacht in verband met een eventuele bacteriologische oorlog. Wegens haar grote besmettelijkheid en gevaar op een fatale afloop is het een ziekte die onder de controle van de gezondheids politie valt en een verplichte afslachting betekende. Thans is ze volledig uitgeroeid.

Een ziekte die veel schade heeft veroorzaakt aan de paardenfokkerij is nog steeds *polyarthritis* of het *geel water* bij jonge veulens en kalveren. De gewrichten zijn dik en gezwollen (*arthritis*) omdat er een vochtophoping optreedt, die snel geel en etterig wordt en het veulen (of het kalf) is bijna steeds onherroepelijk verloren. Een ganse reeks pathogene kiemen ligt aan de basis van deze ontsteking.

Zilt (*mokvoet*) is een huidziekte van de onderste gedeelten van de poten bij het paard. De poot begint te zwellen, het haar valt uit en wordt vochtig of ziltig. Van zilt komen gemakkelijk *kankervoeten* voort, de gevreesde aandoening van ondervoet of zool van de voet (of hoef) van het paard.

Mond- en klauwzeer is een virale aandoening van de muil, de tong en ook van de tussenklauwspleet, veroorzaakt door een virus, alleen bij herkauwers en varkens (alle spleethoevigen), en gekenmerkt door het optreden van blaren (blazen) op de slijmvliezen (weke lichaamsdelen). Vermits de ziekte onderworpen is aan een internationale reglementering van de gezondheids politie, kan nu slechts af en toe nog een uitbreking ontstaan met enorme gevolgen voor de veeteelt in de betrokken gebieden.

Tuberculose, dominant bij rundvee, was een zeer sterk verbreide aandoening endemisch in bepaalde stallen, maar is thans in onze West-Europese veeveelt praktisch volledig uitgeroeid door de strenge veeziektenbestrijding. Het was vooral een ziekte van de 18de, 19de en begin 20ste eeuw.

Tetanos of *klem*, *stijfkramp*, *doodskramp* kan bij alle dieren optreden, maar is wel het meest frequent bij paarden. Ze wordt niet rechtstreeks veroorzaakt door een kiem, maar door een schadelijke stof, toxine genoemd, die gevormd wordt door de tetanosbacil. Ze berust op een aantasten van het zenuwstelsel met als gevolg aanhoudende spierkrampen. De dood treedt op door verstikking wegens ademhalingsstilstand.

Parasitaire aandoeningen worden bij alle diersoorten veroorzaakt door hetzij platte wormen zoals de lintworm, hetzij ronde wormen in het maagdarmkanaal die een chronische diarree en vermagering veroorzaken, hetzij door ronde wormen in de longen van herkauwers (*grashoest*), hetzij de *leverbot* (distomatose) bij herkauwers. Al deze parasitaire aandoeningen verwekken een verraderlijke en eerder chronisch verlopende besmetting, vermits hun verspreiding in de kudde berust op de uitscheiding en opname van wormeieren, soms via een tussengastheer.

Een huidziekte waarmede we willen besluiten omdat ze vooral bij mensen voorkomt en ook in bepaalde historische verhalen aan het paard toegeschreven wordt, is de *roosziekte* of *roos* (*hoofdroos*). Ze is gekenmerkt door het ontstaan van fijne droge schilfertjes tussen de hoofdharen die een jeukend gevoel kunnen veroorzaken. Pieters vermeldt dat deze ontsteking herhaaldelijk bij kweekmerries kan optreden na het veulenen. We vonden echter in geen enkel handboek over paardenziekten enige verwijzing naar deze huidziekte (zie verder).

Behandeling van de zieke dieren, de beschreven ziekten voorkomen of genezen.

Aangezien de bedoeling van dit artikel is, de oorsprong en de evolutie van de ruiterringang in Rozebeke te beschrijven in het kader van de verering van het miraculeuze Onze-Lieve-Vrouwebeeld en zijn aanbedding tegen bepaalde, vooral in de oudheid bekende, ziekten bij mens en dier, willen we deze behandeling beperken tot de ziekten die dominant waren bij het ontstaan en de evolutie van deze ommevang. Heel wat van die ziekten, meestal de meest gevaarlijke en besmettelijke, zijn thans nagenoeg volledig uitgeroeid in onze streken door de verplichte ziektebestrijding en het gedwongen aflachten of door de thans gebruikelijke maatregelen van preventie en vaccinatie.

Onze bespreking zal zich vooral beperken tot de behandelingen die in oude tijden en in de volksdiergeneeskunde schering en inslag waren. Een behandeling kan een dubbele bedoeling hebben: ofwel wordt ze toegepast als de ziekte reeds opgetreden is en dan is ze curatief (genezend), ofwel wordt ze aangewend om de dreigende ziekte te voorkomen, dus preventief, thans zeer gebruikelijk door het ontstaan van de vaccinatietherapie.

Door Wouters worden niet alleen de ziekten uit vroegere eeuwen beschreven, maar ook hun behandelingen zeer uitvoerig weergegeven, te uitvoerig om ze hier in een beknopte vorm te kunnen vermelden. Hieronder volgt een samenvatting van de verschillende soorten ingrepen.

Curatieve behandelingen

Een eerste vaststelling is het louter empirische van deze behandelingen, meestal zonder enige wetenschappelijke grond of verklaring. Dominant was de behandeling met planten, hetzij in verse toestand, hetzij onder de vorm van kruiden, poeders of extracten, hetzij onder de vorm van afkooksels en met zalven en smeersels. Er werd gezocht naar het geheim verband tussen ziekte en dier. Dit verband kon berusten op:

1. De **oorzaak** van de ziekte: zo werden paarden met maagdarmwormen behandeld met gedroogde wormen van een ander geïnfecteerd paard.
2. De **naam**: gebruik van hondenroos, hondenribbe en de hondstong om de beten van razende of dolle honden te helen.
3. De **kleur**: het geelachtige sap van de stinkende gouwe (*Chelidonium majis*), aangewend bij paarden en kalveren die lijden aan leverziekten en geelzucht.
4. **Vorm en uitzicht**: planten met speen- of knobbelvormige wortels (Speenkruid) tegen het speen.

Tegen het einde van de 15de eeuw neemt het volk langzamerhand kennis van boeken, zoals de geneeskundige boeken van Dodoneus (Dodoens) (1517-1565), van Van Beverwijck (1594-1647) en van Boerhave (1668-1738). Wouters vermeldt in zijn boek niet minder dan honderd planten met een (vermeende) therapeutische of toxische werking.

Daarnaast werden ook een reeks van specerijen of huishoudkruiden aangewend, zoals zout, pekkel, azijn, peper, mosterd, honing of ook ontsmettingsmiddelen, zoals bleekwater, aluin, zeep (vooral bruine), teer. De geneeskunde en de heilkunde werden vaak samen aangewend, zoals bij het *bloed laten* bij paarden met hoefbevangenheid of het *lanken* van herkauwers in het geval van oplopen (trommelzucht).

Een belangrijke, frequent toegepaste methode was de *drektherapie*, waarbij uitwerpselen van bepaalde soortgenoten of andere dierspecies al of niet vermengd met plantenafkooksels of poeders aan het dier gegeven werden of op bepaalde lichaamsdelen uitgestreken werden. De oude landbouwer-diereneigenaar, van eeuwen geleden, gebruikte alles wat maar enigszins een vermeende werking kon hebben, zoals kleine dieren en insecten (kikvorsen, spinnen), dierenafval (smout, reuzel, bloed), koeiendrek, mestpoelwater, pekkel, slijk en nog vele andere middelen naargelang van de streek en de ziekten.

Van deze curatieve middelen en methoden is nagenoeg niets meer overgebleven. Ze staan soms nog als vertelsels en verzinsels geboekstaafd. De enorme vooruitgang van de diagnose, van de kennis der oorzaken (etiologie) en van de geneesmiddelenleer op hoog wetenschappelijk niveau, hebben in de periode na de Tweede Wereldoorlog een dergelijk peil bereikt, dat van al deze oude, eerder kwakzalversmethoden, niets meer overgebleven is. Het is dus historie geworden.

Preventieve behandelingen

Naast de curatieve therapie werd ook de preventietherapie aangevend, meestal met dezelfde of aanverwante middelen of methoden. Spijtig genoeg is ons niets bekend over het objectieve resultaat van deze preventie. Vermoedelijk zouden de meeste dieren toch overleefd hebben zonder de noodzaak van deze preventieve ingrepen. Eén ding blijkt men niet gekend te hebben, namelijk de afzondering van de zieke dieren van de gezonde en de noodzakelijke hygiënische sanitaire maatregelen, desnoods het afslachten van de zieke dieren, als ze al niet gestorven waren.

Naast het hoger beschreven gebruik van natuurlijke middelen groeide een tweede onderverdeling van de volksdiergeneeskunde: “de toevlucht tot hogere, buitennatuurlijke krachten” om ziekten van de dieren af te weren door ze te voorkomen of te genezen. De mens, als hoger wezen met rede begaafd, dat in een opperwezen gelooft, nam consequent zijn toevlucht tot hogere machten: ten tijde van het heidendom tot de lagere goden, bij het christianiseren van ons volk tot God en zijn heiligen. Goed en kwaad, de eeuwige tegenstelling. De mens werd geteisterd in zijn gezondheid en in have en goed door de kwade hand, toverij, hekserij. Dit werd bevochten en bezworen door het goede, door bezwering, aflezing, zegening, wijding, offergaven, bedevaarten, ommegangen, processies enz. Hiervan is de ruitersprocessie in Rozebeke een voorbeeld.

BIBLIOGRAFIE

- BENOIT, F. 'Waregemse dorpspolitiek in het Ancien Régime'. In: *de Gaverstreke*, 1995.
- CELIS, G. 'De Folklore der Provinciën'. In: *Biekorf*, 1982, nr. 38, pp. 257-261.
- COLUMBIA ENCYCLOPEDIA, Sixth Edition, Juli 1, 2003, "Rozebeke - Roosebeke".
- DE BROUWER, J. *Bezweringsformule uit 1628*.
- DE CLERCQ, G. 'De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs tijdens de eerste Middeleeuwen (7de - 12e eeuw)'. In: *Ganda Blandinium*, Snoeck-Ducaju & Zoon, Gent, 1997, p. 18.
- DE LANGE, K. 'Fokken: Fokken is in generaties en aan de toekomst denken'. In: *EASP. (Europees-Arabisch Stamboek voor Shagya paarden)*. Stamboekbureau, Donkerbroek.
- DELESTRE JANUARIUS, J.J.D. 'Gedenkenis van O.L.Vr. van Roosebeke', L. Vekeman, S.D. met kerkelijke goedkeuring van 20 maart, Sottegem, 20 maart, 1877, 32 blz.
- DE SCHRIJVER, G. 'Volksbedevaarten tegen ziekten van mensch en dier in het bestuurlijk Arrondissement Aalst', Lic. Verh. Leuven, 1954.
- DE VLEESCHAUWER, R. *Volksbeweegen tegen ziekten van Mens en Vee in het Bestuurlijk Arrondissement Oudenaarde* Licentiaatsverhandeling Leuven, 1948.
- DE WOLF, K. 'Gotische Bouwkunst - Vroeg, laat- en postgotiek & invloeden van de Renaissance'. In: *Architectuurgids Zuid-Oost-Vlaanderen*, Marnixring - Sottegem - Printor, 1997, pp. 58-59.
- DHANENS, E. 'Rozebeke'. In: *Provincie Oost-Vlaanderen - Inventaris van het Kunstpatrimonium - Kanton St. Maria-Horebeke*. Uitgave Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen - Gent, 1972, pp. 198-204.
- DIERCKX, N. 'Rozebeke', 'De Onze-Lieve-Vrouwekerk van Rozebeke'. In: *ZWALM, het Twaalfdorpenparadijs*, Uitgave Dienst Toerisme Zwalm, 2002, pp. 17, 30.
- DU CASTILLON, J.H. 'Rozebeke'. In *Touring Club*, 44, 1938, nr. 1, pp 5-7
- DU CASTILLON, J.H. "Rozebeke". In *Touring Club*, 44, 1938, nr.2, pp. 27-30
- GYSELING, M. *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland - voor 1224 - Deel 2, M-Z*, Belg. Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek, 1960, pp.
- GERITS, J. 'Toeristische en Cultuur-historische encyclopedie van de Vlaamse Gemeenten Zwalm-Rozebeke'. In: *Gids voor Vlaanderen*, Uitgave VTB-VAB, Antwerpen, 1985, pp. 1106-1107.
- GEURDEN, L. 'Besmettelijke ziekten bij dieren - Deel I, Bacteriële Ziekten; Deel II, Virusziekten; Deel III, Parasitaire Ziekten'. In: *Reeks Diergeneeskundige Wetenschappen*, Uitgeverij Standaard Boekhandel, 1949.
- GONISSEN, L. 'Op de rug van de dieren - Meer mobiliteit met paarden'. In: *10.000 Jaren Huisdieren*, Uitgave Davidsfonds, Leuven, 1995, pp.128-135.
- GRZIMEK, B. 'Zoogdieren 3 - 18. Paardachtigen'. In: *Het Leven der Dieren Deel XII*, Uitgeverij Spectrum, Utrecht-Antwerpen, 1973, pp. 630-682.
- LECLER, J. *Nieuwen Ommeloper der Prochie van Roosbeke, deel van de baronneye van Schoorisse, ressort Land van Aelst*, R.A.R. 1783.
- PERSOONS, D. - Echtg. DE SMET A., *Landbouwmonografie van Rozebeke*, Persoonlijke onuitgegeven eindverhandeling Regentaat Landbouw-huishoudkunde, 1948.
- PIETERS, J. 'De Paardenommegangen in het Land van Aalst'. In: *Het Land van Aalst*, 1953, nr. 5, pp. 180-189.
- PIETERS, J. 'Bedevaartvaantjes en Paardenommegangen'. In: *Ars Folklorica Belgica*, Deel II, 1956, pp. 225-264.

- PIETERS, J. 'Rond de St. Maartensomwegangen in Asper'. In: *Oost-Vlaamse Zanten*, 1952, nr. 27, pp. 180-189.
- REYNTJENS, L. 'Parochiedomein der Gentse St. Pietersabdij'. In: *Voorlichtingsgids van het Oost-Vlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis*, Gent, 1950. nr.5.
- SANDERUS FLANDRIA ILLUSTRATA, 1641.
- SERVAIS, X. 'Rozebeke'. In: *International Civic Heraldry - Belgian Civic Heraldry*.
- STABLEFORTH, A.W. and GALLAWAY, I.A., 'Infectious Diseases of Animals'. In: *Diseases due to Bacteria, Volumes 1 and 2*, Butterworth's Scientific Publications, London, 1959.
- TOP, S. 'Ommegangen: cultuur-historische achtergronden en evolutie'. In: *Ommegang Circumflexion - eigentijdse replica van een nagenoeg verloren gegane rituele handeling. uit: Ons religieus cultureel erfgoed*, 2002.
- TRIO, P. 'De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs tijdens de late Middeleeuwen. Een historisch overzicht (13e - 15e eeuw)'. In: *Ganda Blandinium*, Snoeck-Ducaju & Zoon, 1997, p. 66.
- VAN DALE, *Handwoordenboek der Nederlandse Taal*, Zevende Druk, 1973, Uitgeverij Martinus Nijhoff, pp. 616, 755.
- VAN DER LINDEN, R. 'Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen - bijdrage tot de studie van de legenden, de iconografie, de volksgebruiken', Erasmus, Ledeberg, 1958, XVIII, pp. 276-281.
- VAN DER LINDEN, R. 'Het paard in de volksdevotie'. In: *Tweede interprovinciaal Colloquium Volksdevotie, Hakendover 690 - 1990*, L. Van Eeckhoudt, 1990, pp 29-45.
- VAN HEUCK, E.H. *Les Drapelets de Pèlerinage en Belgique et dans les pays voisins*, Antwerpen, 1922, pp. 390-392.
- VAN KEYMEULEN, J. - schriftelijke mededeling.
- VAN SEVEREN, F. 'Rapport', 1923, geciteerd in Dhanens - Rozebeke, p. 197.
- VERHULST, A. 'Bezittingen en inkomsten van de Gentse Abdijen'. In: *Ganda-Blandinium*, Snoeck-Ducaju & Zoon, 1997, p. 109.
- VIAENE-AWOUTERS, L. en WARLOP, E. 'Gemeentewapens in België - In Vlaanderen en Brussel'. In: *Deel II Vlaanderen M-Z*, Dexia Bank, 2002, p. 440.
- WARSAGE de, R. 'Curieux Processions et Pèlerinages de la Wallonie'. In: *Le Folklore Brabançon*, XVIII, 1939, pp. 188-190.
- WOUTERS, J. 'Ziekten van het paard en het rund'. In: *Volksdiergeneeskunde*, Uitgave in eigen beheer, Wetteren, 1966, pp. 20-95.

Dankwoord

Bij het afsluiten van deze eerder beknopte publicatie over Rozebeke, zijn grondgebied, zijn kerk, zijn miraculeuze beeld en zijn ruitersomgang, met daaraan gekoppeld een beschrijving van de paardenrassen over de eeuwen heen en hun ziekten en behandelingen zowel curatief als preventief, willen we iedereen danken die rechtstreeks of onrechtstreeks tot deze realisatie heeft bijgedragen, hetzij door het beschikbaar stellen van bepaalde historische documenten, hetzij door het verlenen van de nodige logistieke steun. Dit zijn in het bijzonder mevr. Persoons D. (echtgenote A. De Smet), de heer Nico Dierickx van de Dienst Toerisme - Zwalm, mevr. Marga Bonte van het

Provinciebestuur Oost-Vlaanderen en ook het personeel van het rijksarchief in Ronse.

Mijn speciale dank gaat ook naar de redactie van het tijdschrift *Van Mensen en Dingen* met in de eerste plaats de heer hoofdredacteur prof. dr. J. Van Keymeulen en zijn redactieploeg die de toestemming tot het publiceren hebben gegeven. Daaronder wil ik nog speciaal vermelden de Heer M. Adriaen, zelf kleinzoon van een dierenarts uit mijn geboortestreek Poperinge. Zijn inbreng onder de vorm van literatuurgegevens, verzamelingen uit de oudere dierenartsenpraktijk en zijn grote interesse op dit gebied waren van onschatbare waarde.

Ten slotte ook nog bijzondere dank aan het Gemeentebestuur van Zwalm in de persoon van de heer Burgemeester B. Eeckhout, die mijn medewerking aan deze vererende opdracht heeft bewerkstelligd door mij aan te zetten tot het schrijven van deze bijdrage.